

KEMAL SEYFULLAH

DEVİRİMCİ
FERİT BAYRAM

(MONOGRAFİ)

»TAN« YAYINEVİ
PRİŞTİNE — 1978

İÇİNDEKİLER

Üsküp Öğretmen okulunda »İdadiye«de öğrenci — —	11
Kitaba karşı sonsuz sevgi — — — — —	14
Eğitim alanında ilk adımlar — — — — —	17
Sultanın Devrilmesi için çaba — — — — —	23
Sosyal-demokrat örgütü üyeleri arasında Üsküp'te ilk 1 Mayıs gösterileri — — — — —	27
Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk 1 Mayıs gösterisi	29
Balkan Sosyalist Toplantısı'na çağrı — — — —	33
Yeni görev: »Komünist Manifestosu«nu Türkçeye çevirmek — — — — —	35
Birinci Balkan savaşında — — — — —	37
Sosyalist Partiler Birleşmesi ve Vukovar'da YKP'nin kuruluş oturumu — — — — —	41
Üsküp'te belediye seçimlerinde Komünistlerin büyük yengisi — — — — —	43
Ferit Bayram Türkçe »Sosyalist Fecri« gazetesinin baş ve sorumlu yazarı — — — — —	51
Anayasa Kurucu Meclisi için seçimler — — — —	59
Milletvekili Ferit Bayram — — — — —	61
Obznana ve devleti koruma kanunu, kapitalist Yugos- lavya'nın halklar hapiskanesi — — — —	63
İkinci Dünya Savaşı-yurdun faşistler tarafından işgali	69
Özgür Üsküp'te Türk okullarının açılması ilk alfabenin yazarı — — — — —	73
Makedonya'daki işçi hareket tarihinin aydınlatılması	75

»İnsan bilinçli olarak her yanlı bir içeriği benimser ve o zaman tam anlamında insan olur«.

K. Marks

Yugoslavya işçi sınıfı ve aynı zamanda ulus ile halkları hayatında en parlak nokta, en önemli dakikalar Yugoslavya Komünist Partisi'nin (YKP) ulusal ve sosyal özgürlük için yürüttüğü savaş anılarını oluşturmaktadır. Bunun için de YKP'nin tarihi, onların tarihini ortaya çıkarmakla, onların daha doğru bir ortaklaşa yaşamla ilgili isteklerine bağlı kalmaktadır.

YKP'nin savaş sıralarında bütün yaşamını geçiren devrimciler, esin verici kişiler arasında Üsküp öğretmenlerinden Ferit Bayram (Ferit Amca) da bulunmaktadır. Kuşkusuz her işçi hareketinin tarihinde, kendi ilerici ülküleri ve hergünkü etkinlikleriyle sınıf bilincinin gelişmesine etkide bulunan ve çok büyük çaba harcıyarak her gün ilk sınıf bilinçli savaşçıları oluşturan ve bunun piyонерlerini meydana çıkaran kişiler vardır. Tabii ki bunlar işçi hareketinin tarihinde en önemli yeri almaktadırlar. Çünkü bu gibi kişilerin etkinliği ve bunların meydana çıkması, gerçekte ülkü ve işçi sınıfının, daha doğrusu ulusal ve sosyal açıdan kurtulmuş toplumsal düzenin kurulması için örgütlenmiş savaşların başlangıcını oluşturmaktadır. Yugoslavya Komünist Partisi kurulduğu sırada, işçi sınıfı Yugoslavya'nın tarihinde bunlara benzer birçok sosyalizm savaşçıları meydana çıkarmıştır.

Tüm bu savaşçılar kendi olanakları içinde Yugoslavya Proletaryasının savaşında kişisel paylarını sun-

muşlardır. Sırası gelmişken şuna işaret etmeliyiz ki, bazıları bilimsel sosyalizmi sonuna dek benimsemiş, düşünce ya da eylemlerinde kimi aksaklıklar belirmişse de, pek önemli sayılmaz. En önemli olanı şudur ki, o dönemde onların belirmesi, kapitalizmin belirmesiyle proletarya savaşlarının patlak vermesini oluşturmaktadır. Öyle ki, kapitalizm onların varlığını hesaba katmak zorunda kalmıştır.

Yugoslavya Komünist Partisi'nin kuruluşundan şimdiye dek, ilk bilinçli sınıf savaşçıların, gösterdikleri etkinliklerin ve ortamımızdaki işçi sınıfı hareketinin gelişmesine sundukları payı, yaptıkları etkiyi dikkatle araştırmaya görevliyiz. Bu yolda, Ferit Bayram'ın belirmesi, onun etkinliği, çabası, etkisi, elimizde çok az belgeler olmasına karşın, onun eylemlere karşı kesin davranış, soylu düşünceleri, henüz doğmakta olan bir erdem için güttüğü eğilimlere değgin düşünceleri, bugün hayret uyandırmaktadır. Onun duygusallığı, kimi olaylara karşı önsezileri, ideallerine bağlı kalması, bugün de esin verici bir nitelik taşımaktadır.

Makedonya ortamındaki işçi hareketinin ve sosyalist hareketinin kurucuları tarihinde Ferit Bayram'ın özel bir yeri var. Buna tarihsel açıdan bakıldığında zaman, kuşkusuz bu inceleme pek dar bir değerlendirmeyi oluşturacaktır. Çünkü o, Osmanlı İmparatorluğu çerçevesi içindeki sosyalist örgütlerinde kesin bir yer almaktadır. Öyle ki, o zamanlar sosyalist ideallerini benimseyen ilk Türkler arasında bulunmaktadır. Hatta diyebiliriz ki o, Türk ulusu arasında sosyalist pionerlerinden biri sayılmaktadır. Yugoslavya daha doğrusu Makedonya'daki Türklere gelince, denilebilir ki, o, Yugoslavya Türkleri arasında ilk sosyalist, YKP'nin ilk Türk üyesidir. Nedir ki, hakkında, kişiliğini, çalışmalarını aydınlatan çok az yazılar yazılmıştır. Ancak kısa kısa kimi yazılara ve sağlığında kendisiyle yapılan kimi söyleşilere raslıyoruz.

Oysa Ferit Bayram, daha o zamanlarda öğretmen olarak ilerici düşünceleri benimseyenler arasında çok az raslanan biridir. O, saltanata ve sultan yönetmenliğine karşı savaş veren Türk yazarları Namık Kemal ve

Tevfik Fikret ve ötekilerinden esinleşen bir öğretmendi. Çalıştığı Köprülü kentinden gönderdiği protestolarıyla, Kruşova'dan, Köprülü'den Pırlepe'ye doğru tüm ilçelerde hüküm süren tedhişin, halka karşı yapılan zulüm Kruşova Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla son verilmesini istemiş, bu yüzden de memleketin başka yerlerine sürülmüştür. Böylece F. Bayram sosyalist ülkelerini benimsedikten sonra, çok kısa bir zamanda büyük sosyalist örgütünün kurucuları arasında yer almıştır. Bu örgütün etkin yöneticileri ve Üsküp işçileri arasında çok sevilmiş ve Üsküp'te yapılan bir Mayıs ve henüz doğmakta olan işçi sınıfının öteki göstericilerinin örgütçülerinden ve eylemci yöneticilerinden biri olmuştur. O her zaman işçileri esinleştirmiş, onların duygularını okşayan sözlerle konuşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu çerçevesi içindeki koşullar altında az sayıda olan işçi sınıfı eylemlerinin yöneltmesinde büyük bir katkı sunmuştur.

Kendi ideallerine özel bir direniş ve duyarlılıkla, YKP'nin kurulduğunda yeni sosyalistlerin tek bir Yugoslavya Komünist Partisi'ne birleştiklerinde, o, Üsküp'te bu partinin önemli bir etkeni olmuş ve böylece 1920 yılında yapılan seçimlerde Üsküp Belediyesi'nin komünist muhtarı seçilmiş, aynı zamanda Belgrad'taki Yugoslavya Parlamentosu'na Üsküp'ten katılan beş komünist millet vekili arasında o da yer almıştır.

Bu dönemde partiden görev alarak parti organı olan «Sosyalistička Zora»¹⁾ gazetesini Türkçe çıkarmaktadır. Onikinci sayısından sonra öteki aktivistlerle birlikte tutuklanır. Eski Yugoslavya döneminde, bir yandan kalabalık ailesinin geçimini sağlamak için savaş veriyor, öte yandan da iktidar organları tarafından ona karşı yürütülen her türlü tedhişe karşı geliyor.

Artık yaşı çok ilerlemiş, ihtiyarlamış öğretmen Ferit Bayram, yurdumuzun faşist işgaliyle karşılaşılıyor (1941). Kendi olanakları içinde, Halk Kurtuluş Savaşı'na yardım ediyor, genç öğrencilerini partizanlara (dağ-

¹⁾ Aynı gazete «Sosyalist Fecri» adıyla Üsküp Türkçe çıkmıştır. F. Bayram yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır.

lara) gönderiyor. Yetmiş yaşına ayak bastığı sırada, bütün yaşamı boyunca işçi sınıfının savaştığı kardeş camiasının — Sosyalist Yugoslavya'nın kurulmasına kavuşuyor. Yine çalışmaya başlıyor. Geçmişteki büyüklüğü için karşılık istemeksizin, kendine özgü bir inanç ve güçle yeniden etkinlik gösteriyor. Kendi mesleği itibarıyla ilk sosyalist kültür ve eğitim bakanlığında danışman olarak çalışıyor. Olağanüstü enerjisiyle kente kente, köyden köye gidiyor. Türkçe okullar örgütüyor, onları çalışacak duruma getiriyor. Yalnız bunlarla kalmayıp, ilk Türk Alfabeti üstüne gece gün çalışıyor, Türk öğretmenleri için kursların açılmasına olanaklar sağlıyor. Çok geçmeden bu girişimleri başarıyla sonuçlandırıyor, Türklerin yaşadığı bütün kentlerde, köylerde Türkçe okullar açılıyor. Bundan başka, Makedonya'da işçi hareketi tarihinin incelenmesi, araştırılması üstüne çalışıyor, Makedonya Komünist Partisi'nin I. Kongresi hazırlıklarına katılıyor, yurdun her yanlı kültürel kalkınmasına pay sunuyor.

Tek sözle, Ferit Bayram, Makedonya'da, sosyalist ideallerini ilk benimseyen ve onları yaymaya çalışan biridir. Bunun için de, Yugoslavya işçi sınıfı tarihinin ilk sayfalarında onun adı bulunmaktadır. Onun bu alanda sunduğu pay, en sert kriterlerden hareket eden tarihçileri bile onun bu büyük yapıtını araştırmaya zorlayacak ve onu kendi yapıtıyla Yugoslavya yeni Makedonyası'ndaki ilk sosyalist büyükleri arasında yer vermeye zorunlu kılacaktır.

İşte, Ferit Bayram bir Türk aydını olarak sosyalist kişiliğini böyle oluşturuyordu. O bütün yaşam gücünü, komünizm uğruna, savaşan işçi sınıfına, kendi ulusuna adanmıştı. Bu yapıt, Ferit Bayram'ın esin verici kişiliğinin aydınlatılmasında küçük bir payımızı oluşturmaktadır.

ÜSKÜP ÖĞRETMEN OKULUNDA «İDADIYE»DE ÖĞRENCİ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yani XIX. yüzyılın son on yılını içinde alan bu dönemde okulların sayısı parmakla sayılabiliyordu. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı çok büyük olduğu bir ortamda. Ferit Bayram kendi öğrenimine başlamıştı. Üsküp'te o zaman nüfus sayısı çok azdı, kırkbini aşmıyordu. O zamanlar Üsküp'ün dar sokakları, kepenkli dükkânları vardı, halk tarımcılıkla uğraşıyordu. Askerlerin sayısı oldukça kabarıktı. Halk arasında zanaatçılar ve tüccarlar da vardı. Ferit Bayram'ın çevresi, onu zeki bir çocuk olarak anımsamaktadır. O her zaman, ister okulda olsun, ister yaşadığı ortamda olsun, canlılık ve zekâsıyla ayrılır, arkadaşları arasında mert bilinirmiş.

Derslere karşı beslediği sevgi daha ilkökulda hem öğretmen hem de öğrencilerin ilgisini çekmişti. Birinci sınıftan başlayarak son sınıfa dek F. Bayram daima »iftiharlar« (en iyi) öğrenimini tamamlayan bir öğrenciymiş. Her zaman »en âlâ« notları alan bu öğrenci, Üsküp'te öğretmen okulunu zamanında tamamlamış, bulunduğu ortamda iyi bir aydın olarak kendisini tanıtmıştır.

Ne ki, o, en iyi öğrenciler arasında bulunmasına karşın, İstanbul'da yüksek öğrenimini, sürdürememiştir. Arkadaşları, öğretmenleri bunu çok istedikleri halde, derici ve yoksul babasının maddi sıkıntıları yüzünden Ferit Bayram yüksek öğrenimini İstanbul'da tamamlama-

yamamıştır. Babası, oğlunun çok zeki olduğunu ve okumak istediğini bildiği için, kendi olanakları içinde, Üsküp'teki Yüksek Öğretmen Okulunda öğrenimin sürdürmesi için maddi koşullar sağlamıştır. Boğazından ayırarak oğlunu okutmuştu. Ferit Bayram'ın büyük oğlu bununla ilgili şunları belirtmektedir:

»Babam, çok kez okul anılarından anlatırdı.

Çok yaşlı olmasına karşın, her şeyi bütün ayrıntılarıyla anımsardı. Derdi: «Derlerden çıkınca, kenti sokak sokak dolaşır, yerlere atılmış kâğıt ve mukavva parçalarını toplar, ev ödevlerimi bunların üzerinde yazardım.»²⁾

İstanbul'da öğrenimine devam edemediğinden duyduğu üzüntüyü her zaman arkadaşlarına söylemiş. Yerine gelememiş bu isteği ve babasının yoksul yaşamı, F. Bayram'ı çok etkilemiş. Daha küçük yaşta yoksulluğun, sosyal ayrımların ne olduğunu anlamış, etrafındaki zengin ağa ve beylerin yaşamını, karşıtlıkları görek onda müthiş bir bilinç gelişmiş, bunun tarihi nedenlerini incelemiş, kendine bir savaş yolu benimsemiş.

O zamanlarda halkın okuma yazma bilmeyişi, dini çöşkünüklüklerin içinde yaşaması, kuşkusuz onun eğitim alanında daha büyük bir heves ve bilinçle çalışmasını körüklemiş, halkı bu gerilikten kurtarmak için olağanüstü çabalara itelemiştir. Bunun için de, o, bütün yaşamı boyunca eğitim alanında tam anlamında bir etken olarak kendisini göstermiştir.

Bugünkü açıdan bakılacak olursa, varacağımız yargı şudur: Ferit Bayram'ın zamanındaki öğretim ve öğrenim koşulları aklın almayacağı bir durumdadır. Öğretimde kullanılan yöntemler, öğretmenler tarafından o sistem içinde verilen dersler, öğrencilerin daha verimli olmaları için hiçbir koşul sağlanmıyormuş. Bilindiği gibi o dönemde en tanınmış ve uygulanan yöntemlerden biri »dayak« ve »falaka« imiş. Öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiler çok kötüymiş. Öğrenci, öğretmenden

²⁾ Süphi Bayram: «Babam F. Bayram'dan bende kâğıtlar», mektup.

dayak yiyecek diye korku içindeymiş hep. Oysa öğrenciler her şeyi kapalı öğrenmek zorundaymışlar. Çünkü o dönemdeki okullar, formalist ve idealist kuramları destekleyen okullarmış aslında.

Ama Ferit Amca, bu ağır koşullar içinde de öğrenimde yeni çevrenler görmüş ve devam etmiş.

Okullardaki böyle bir durum yüzünden, öğrenciler öğrenimi önemsemiyor, ondan tiksiniyorlardı. Derslerin ve öğrenimin bir an önce sona ermesini canla bekliyorlardı. Ne ki F. Bayram kitaba ve okula karşı olan sonsuz sevgisinden dolayı durmadan okuyor, ilerici öğretmenler yardımıyla sultan idaresinin tehditini içeren ve yorumlayan birçok kitapları elde ediyor, bir soluktan okuyordu. En çok Namık Kemal'in yapıtlarından yararlanıyordu. Bilindiği gibi bu yazar genç Türkler hareketinin öncülerinden ve Türkiye'deki derebeylik ve sultan zulümünü şiddetle eleştirenlerden biriydi. Büyük reformcu ideallerini ileri süren bu yazar, uzun zaman sultan hapishanelerinde yatmış ve daha sonraları sultan hükümetine karşı yabancı ülkelerde savaş vermiştir. Ferit Bayram, Namık Kemal'in birçok şiirlerini ezberlemiş, onların düşünce yapısını benimsemiş, yaptığı ateşli konuşmalarında bunları söylemişti. Konuşmalarında en çok söylediği mısranın şu olduğu kesinlikle bilinmektedir.

»Usanmaz kendinî insan bilenler halka hizmetten«.

Kendisinden de söz ederken. N. Kemal'in aşağıdaki beytini temel düşünce olarak ileni sürdüğü bilinmektedir:

»Umit ettiğim feyzî görmezsem memlekette yazılsın sen-kî kabrimde vatan mahzun ben mahzun«.

N. Kemal'in bu mısralarda ulusuna karşı beslediği

inanç belirmektedir. Ozan, ulusunun ergeç yengiye ulaşacağına inanmaktaydı. Ferit Bayram da inanıyordu. Bu mısralar onun savaş görüşü olmuştur. Bu ve bunlara benzer düşünceleri benimsemişti. O yaşamının sonuna dek bunları unutmamış, bunlara dayanarak kendisine yeni çevrenler aramış, bunları kendi progresif ideallerine yatkın bulmuş, bu türdeki elde ettiği ve inanarak okuduğu yapıtlarla kişilik edinmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlangıcında Türk ozanı Tevfik Fikret'ten de esinlenmişti. F. Bayram, hele onun kişiliğine değgin yazdığı dörtlüğünü asla aklından çıkarmıyordu. Yurt ve özgürlük anlayışıyla kozmopolit eğilimli utopist sosyalist düşünceleri içeren mısraların tutkunuydu. Örneğin:

*»Toprak vatanım, nev-i beşer milletim insan
insan olur ancak, buna ızanla inandım.«*

T. Fikret'in kozmopolit anlayışı bu beyitte çok ayan olduğu için Ferit Bayram bunu hele darmilîyetçi görüşlülere karşı her zaman bir silâh olarak kullanmış, kendi yurt anlayışını aynı biçimde yansıtmıştır. Genç Ferit Bayram, Tevfik Fikret'in «Rubabi Şikeste» adlı yapıtındaki dörtlüğü, özgürlük uğruna sunduğu güçlü inançını belirtmek için, her fırsatta çekinmeden söylüyordu. Örneğin:

*Kimseden ümmid-i feyz itmeme dilenmem
perr-ü bâl
Kendi cevrim, kendi eflâkimde tâirim.
İnhinâ tavk-ı esâretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şâirim.«*

Kuşkusuz bu dörtlük F. Bayram'ın karakterini olağanüstü bir biçimde etkilemiş, onu ömrünün sonuna dek hep böyle kalmasını körüklemiştir. Düşüncelerini her zaman açık, yılmadan söyleyen o, ideallerini hayatta tadbik etmek için bütün güçlükleri gözüne almıştır.

F. Bayram yalnız şiirle kalmayıp, doğa ve teknik bilimler alanındaki yeniliklerle de yakından tanıyor, onlara ilgi gösteriyordu. Bilindiği gibi XIX. yüzyıl, buluşlar alanında zengin bir dönemdir. Tüm bunlar, F. Bayram'ın yaşadığı ortamı benimsediği dinî doğmalardan, yanlış inançlardan kurtulması ve doğa ile topluma karşı maddici görüşlere bağlı kalması bakımından çok önemli etkenlerdi.

F. Bayram işte bu gibi ideallerle, öğretmen okulunu bütünlümlü, hükümet tarafından Makedonya'daki tam o buhranlı 1903 yılının 3 ağustos tarihinde Köprülü'de öğretmenliğe tayin edilmişti. Öğretmenliğinin daha ilk günlerinde İlinden Ayaklanması'nın ortaya koyduğu sorunlar ve buhranlı günlerle çarpışmaya başlamıştı. O, özgürlük anlamını taşıyan her şeyi, hayata tadbik etmeye, bilincinde yer almış idealleri gerçekleştirmeye yönelmiştir.

F. Bayram'ın öğretmenlik yaşamıyla ilgili geniş bilgilerden yoksunuz. Bununla birlikte, Köprülü'de ilk kez Türkçe olarak öğretmeni olan öğrencilerinin anıları çok ilginçtir. Köprülü'deki öğretmenlerin benimsediği yöntemlere hemen karşı gelmiş. Öğrenimi sırasında kendi acı görgülerini her zaman kınadığı için, öğrenime yenilik getirmek istemiş. Ona göre öğretmen öğrencilerin karşısında zorbacı olmayacak, insan olacak, yenilik getiren olacak. Öğrenciler bu yüzden yeni öğretmenlerine gönül ile bağlanmışlar, onu sevmişler. Onu kendülerinden biri olarak kabul etmişler. İşte o dönemde, Köprülü ortaokul öğrencilerinden Todor Zogrefski, F. Bayram'la ilgili neler anlatıyor:

«Ferit Bayram Makedon devrimcilerinin etkinliğinden haberdardı. Bu hususta onlarla dertleşip konuşuyor. Onlara çeşitli progresif ülkülere dayanan eserleri sağlıyordu. Örneğin o zamanlar Çernişevski'den onun sağladığı »Ne Yapmalı?« adlı eser elden ele geziyordu. Ferit, devrimcilere yardım etmek amacıyla elinden geleni yapıyordu. Örneğin, çalıştığı okul yönetmeni Andreya Çiftçiriste tutuklanınca, o hemen Köprülü kaymakamına gidip protestosunu yapmış, yönetmenin serbest bırakılmasını istemişti. Bu devrimci eğitime karşı tutuklayanların ellerinde herhangi bir evrak olmadığı için o tahliye edilmişti»³⁾

³⁾ «Birlik» gazetesi. 7. III. 1969.

Ferit Bayram, Çernişevski'nin hapiste bulunduğu yıllarda yazdığı »Ne Yapmalı« adlı eserindeki yaşamla ilgili felsefi görüşleri ile T. Fikret'in görüşleri arasında benzer yanlar görmüş, özgürlük ile demokrasi anlayışı her şeyden üstün tutmuş, bunları kendi hülyalarında daha da derinleştirilmişti. Tüm bunları F. Bayram okuyup inceliyor, o dönemde Sultan Abdül Hamid'in tehdit esaslarına dayanan derbey ilişkilerinden meydana gelen bazı olaylara karşı harekete geçmeye çalışıyordu. Daha sonraları bu yeni görüş ve anlayışlar, onun sosyalizm uğruna sınıf savaşında daha büyük çalışmalarına hız vermiş, savaş biçiminde yeni boyutlar kazandırmıştır.

Bazı bilgilere ve bu sırada Üsküp'te yaşayan emekli Todor Zogramski'nin «1969 Yılında Ferit Bayram Üstüne Anılar»⁴⁾ söyleşisine dayanarak şu kaniya varmak olasıdır: F. Bayram daha o zaman Makedonya Devrimci Kurtuluş Etkinliğini yakından tanımış, bu olaya karşı ilgi göstermiş. Kruşova Cumhuriyeti Bildirisi'ni de elde etmiş. Bilindiği gibi, o bildiride Türk ulusuna değil de, ortak düşman olan derebeyliğe karşı savaş yapıldığı belirtilmekte ve ötekileri arasında şunlar denilmektedir:

«Kardeş yurttaşlarımız ve sevgili komşularımız! Bizler sizin ebedi komşularınız ve güzel Kruşova ile ona yakın çiçekli köylerden tanıdıklarınız, din ve milliyet mensupluğu ayrımı yapmaksızın; kana susamış ve insan etine aç olan, bizim ve sizin kemiğine bıçağını dayanmış olduğunu gösteren bir duruma, dilenci değneğine getirmek ve zengin, sevgili toprağımızı çöle çevirmek isteyen murtatların tedhişine dayanamıyarak sizin ve bizim düşmanımızdan korunmak ve hürriyete kavuşmak için bugün ellerimizde silâh olarak sesimizi yükseltiyoruz...»

Bu tarihi bildiride (beyannamede) kardeşçe yaşamın mutluluğu üstüne şunlar da denilmektedir:

⁴⁾ «Birlik», 18 nisan 1969.

«Dedelerimiz, zamanında bile kardeşçe yaşadığımız için bu yuntta sizi kendi ırkdaşları gibi sayıyor, ileride de böyle kalmamızı gönülden istiyoruz. Size karşı silah kaldırmış değiliz Böyle bir şey bizim için ayıp olurdu. Biz, barış için bizim gibi kan ve ter içinde kalan, kıvranan işsever halka karşı silâha sarılmadık. Tümümüz sosyal ve ulusal esaret altında yaşamışız. Bunu birlikte değiştirmek istiyoruz. Biz kesmek, çalmak yağma etmek için değil, doğruluk için savaşıyoruz. Gelin birlikte savaşalım!»

Kruşova Bildirisi'nde doğrudan doğruya Türkler ve Makedonya'da yaşayan öteki halklara hitap edilirken şunlar da var:

«Sevgili komşularımız! Türklerle birlikte Anavut ve Müslümanlar, anlıyoruz ki, padişah bayrağında haç yerine ay bulunduğu için bu devlet sizin olduğunu, köleler olmadığımızı düşünemilirsiniz, fakat bunun böyle olmadığını ve yanlış ettiğinizi kısa bir zaman içinde anlayacaksınız. Bizler hem sizin hem de bizim için savaş edeceğiz ve gerekirse birine kadar sizin ve bizim hürriyet bayrağımız altında ölmeyi de vız bileceğiz. Alnımızda da kanlı bayrağımızda da ya ölüm ya hürriyet yazılıdır, artık geri dönmek yoktur».

Kuşkusuz ki, bu ve diğer evraklar Ferit'e büyük etki yapmış ve o ikircimsiz olarak birçok ilerici genç Türkler'e ve aynı zamanda gayet açık olan enternasyonal çağrılara sosyal ve milli esaret altında yaşayan milletlerin devrimini amaç bilen yazı ve çağrılara hevesle katılmış ve bunları içten benimsemişti. Çünkü bütün bunlar insanseverlik ve kardeşlik amaçlarını güdüyordu. Ferit Bayram bu olaylar hakkında ve bunlarla ilgili tutumları konusunda, kendisiyle yapılan bir konuşma sırasında şöyle demiştir:

«Tam Hindin Ayaklanması ve Kruşova Cumhuriyeti'nin ilân edildiğinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun sarsılmış olduğu günlerde ben

Köprülü'de Türk ilkokulu yönetmenliğinde ve idariye okulunda göreve alınmışım. 3 ağustos 1903 yılı».⁵⁾

Bu konu üstüne F. Bayram şunları da belirtmektedir:

«İlinden ayaklanmasından sonra, Köprülü'de Osmanlı polisinin zulmü gün geçtikçe artıyordu. Birçokları mahkeme kararı olmadan hapse atılıyordu. Haksız yere hapsedilen insanlar için avukatlara müracaat etmek yasaklanmıştı. Avukatlar mahkûm edilen Makedonların afedilmeleri için dilekçe bile yazmak hakkına sahip değillerdi. Ben insanlara polislin keyfi idaresinin devamlı korkusu altında yaşayanlara ve onların ailelerine nasıl yardım edebileceğimi düşünüyordum. Avukatların yapamadıklarını ben yaptım. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine yazdım ve bu vilâyet valilerini dayanılmaz zulüm hakkında haberdar edip Köprülü'de hapsedilen Makedonların serbest bırakılmalarını aradım».⁶⁾

Andriya Çiftçi Risto'nun da beraat edilmesi için Ferit Bayram'ın harcadığı çabalar onun İlinden Ayaklanması'na karşı görüşlerini iyice göstermekte, enternasyonal ruhunu açığa vurmaktadır. Onun o dönemdeki milli soruna karşı marksist görüşü; herhalde, okuduğu ilerici kitaplardan esinlenerek halkların sultan tehdidi altında yaşamasından ileri geliyor ve kendi halkının özgürlüğünü sevdiğinden, öteki halkların da özgürlük ve sosyal kurtuluşuna saygı gösterdiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu gibi tutumları onun gerçeğe karşı etik ilkesini açığa vuruyor, o zamanki koşullar içinde F. Bayram'ın olağanüstü anlayışını, doğru görüşünü, yaşamının sonuna dek ulus ile halklarımızla birlikte savaş veren bir

⁵⁾ »Birlik gazetesi, 18 nisan 1959. Kendi imzasıyla

⁶⁾ Aynı gazete.

genç öğretmenin uygar yiğitliğini de göstermektedir. İşte, F. Bayramın ilk öğretmenliği böyle başlamış, toplumsal etkinlik içinde büyük olaylarla gelip geçmeye yol almıştır. O, Köprülü'de bulunduğu sırada çok sevilen ve nüfuz kazanmış bir öğretmen olarak kendisini tanıtmıştı. İlerici görüşleriyle yaşadığı çevresinde aranılan bir kişi olmuştur. İlericilerle ahbablık ediyordu. Aynı zamanda VMRO⁷⁾ örgütüne üye olan birçok kişilerle de bağ kurmuştu. Daha sonraları tanınmış sosyalistlerle ve bu sırada Vasil Glavinov'un yakın işbirlikçisi olan İliya Plavev'le de bağlanmıştı. O, sosyalizm konusunda, geniş bilgiye sahip olduğu için Ferit Bayram'a büyük etkide bulunmuştu. İşte o dönemde Ferit Bayram Plavev'den kitaplar alarak ilk defa bilimsel sosyalizm — marksizm konusunda bilgi edinmişti. Sonraları da, Ferit Bayram İliya Plavev'le birlikte, sosyalist düşüncelerin yayılması ve sosyalist örgütlerin kurulması için savaşıyor.

Köprülü'de göze çarpan etkinliği yüzünden Ferit Bayram görevle Kosova'ya atanıyor, fakat çok kısa bir zaman sonra yeniden çok sevdiği ve çocukluğunu geçirdiği Üsküp'e dönüp öğretmen olarak çalışmaya devam ediyor.

⁷⁾ Makedonya'da ilerici bir örgüt.

Üsküp'ü bıraktığı gibi bulmuştu. Hiçbir değişiklik yoktu. Ferit Bayram burada da halkın kültürel kalkınması için geniş halk güçleriyle birlikte çalışmaya girişmişti. O, bu biçim çalışmada, kitlelerin eğitilmesi yolunda sürdürülen çalışmalarda sürüp giden sorunların giderilmesi için sağlam ve biricik olan bir yolu görüyordu. Çalışmalarını bu yönde sürdürürken, halk arasında hükümete karşı yoğunlaşan etkinliği ve bunun sonucunda Üsküp'te esmeye başlayan devrimsel havayı da hissetmişti. Bundan çalışmasına daha da heveslenen Ferit kısa bir zaman için durumun iç yüzüne inmişti. »Genç Türkler« teşkilâtının çalışmalarına da seviniyordu. Bilindiği gibi, bu teşkilat devrim yoluyla sultan idaresinin ortadan kaldırılması için çalışıyordu. Kaçınılmaz bir durumdu bu. Çünkü bütün Makedonya'da özellikle de Üsküp'te iktidarın yürüttüğü amansız sömürü ve vergi siyaseti sonucu ağır bir iktisadi durum hüküm sürüyordu. Açlık ve çeşitli hastalıklar, bu durumu daha da kötüleştiriyordu. Öte yandan, iktidarı ele geçirmekle ilgili sürüp giden partiler arası çekişmelerde buna eklenirse, durumun ne kadar güç olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bu durumu, dr. Pangovski, kitabında şöyle açıklıyor:

»Türk derebeylik mutlakiyet sisteminin çürüklüğü ve dıştan yapılan silâhı yardım ve müdahalleler yüzünden Makedonya'da büyük tedhiş ve boğucu bir hava hüküm sürüyordu. Açıkça göze çarpan birbirine zıt akınlar Manastır'da çarpışa

gelmişti. Bir Fransız misyoneri bu konuda şöyle yazıyor:« İlimden Ayaklanması'ndan önceki günlere ilişkin bir raporda yazıldığı gibi nüfusu 60 bin olan Manastır'da rakip olan grup ve etkiler en büyük hırçlıkla birbirine karşı geliyorlar.

Bu toprağa hakim olma hakkı karşısındakinde olmadığımı iddia eden sözler gerek Yunan ve Bulgar, gerek Sırp ve Ulah gerek de Arnavut ve Genç Türklerin konuşmalarında yer almaktadır. Bu yüzden de öğrencileri kendi tarafına çekmek için ticarete boykot, sokaklarda da savaş vardır. Burada birçokları kendi düşmanlarına orta günde tabanca çekmek için hazır bir durumdalar«⁸⁾.

Böyle bir durum, Türkiye'deki gelişmeye de engel oluyordu. Makedonya'da ise görüldüğü gibi güç bir durum hüküm sürüyordu. Bu nedenle, Ferit Bayram fazla beklemeden Genç Türkler'in örgütü olan »İttihat ve terakki« ye katılmıştı. Bu teşkilât programının amaçları Ferit Bayram'ın görüşlerine uygun geliyordu. Bu program başlıca olarak çeşitli iktisadi ve sosyal, siyasal ve eğitim reformların uygulanmasını, kanun karşısında vatandaşların eşit olması ilkelerinin gerçekleşmesini, çeşitli halkların siyasal birleşmesini, Türkiye'deki merkezîyetçi idarenin ortadan kaldırılmasını öngörmekteydi. Bu program 1908 yılının Temmuz günlerinde kitlevi bir harekete dönüşmüştü. Buna dayanarak Makedonya'da çeşitli tümenler komplo kuruyorlardı. Nitekim, Genç Türkler'den Resne'de tanınmış Ahmet Niyazi Bey de, halka gönderdiği bir mesajda şöyle diyordu: Sayın vatandaşlar, bugün hükümete verdiğimiz malî araçlar yalnız birkaç kişinin zenginleşmesi ya da şerefsiz eğlence masraflarını örtmek için kullanılmaktadır. tur«⁹⁾.

⁸⁾ Manuel Pangdevski: »Makedonya'da Siyasi Partiler ve Örgütler« (1908—1912) Sayfa: 25 »Kultura« yayımları, Üsküp.

⁹⁾ »Annales de la Congregation de la Mission Lazarište«, Paris 1908.

Buna karşın, hayatınızın, şerefinizin ve mal ile mülkünüzün güvenliği konusunda hiç bir garanti yoktur.»)

Öyle ki, Temmuz ayının sonuna dek ayaklananlar duruma hakimdi. Bütün siyasi tutuklular tahliye edilmişti ki, bunlardan çoğu Makedonyalıydı. O günler çok sevinçli günlerdi. Sevinç ve şenliklerin sonu yoktu. F. Bayram çeşitli konularda, Makedon arkadaşlarıyla birlikte konuşmalar yapıyordu. Bu konuşmalar sırasında o ve arkadaşları, Türkler ve Makedonlar arasında kardeşlik ve birliğin genişletilip güçlenmesi gereğini öne sürüyorlardı. VMRO'nu solcu silâhlı birlikleri de Genç Türkler Hareketine katılmış bulunuyorlardı. Tam anlamında bir enternasyonalist olduğu için, Ferit Bayram bu dönemde aydınlarla işbirliği yapıyor, Türk ve Arnavut halkı arasında çalışıyordu. İlerici bir Türk öğretmeni olarak Eğitimciler Kongresi'ne katılıyor, orada ilerici Arnavut aydınları Zevk Mark Luşi ve Bayram Çuri ile işbirliği yapıyordu. Onlarla birlikte ortak düşmana, halkı çiğneyen iktidara karşı savaşıyordu. Ferit Bayram bu çalışmalarını hakkında şunları diyor:

»24 Temmuz 1908 yılında Genç Türkler, Abdül Hamit rejimini devirdiler ve »hürriyet« ile yeni Anayasa'nın çıkarıldığını ilân ettiler, ki bununla Türkiye'de her vatandaş eşit haklara sahip oldu ve aynı zamanda eski idarenin hapsedmiş veya sürgüne göndermiş olduğu bütün mahkûmlar serbest bırakıldı. Bütün Makedonya'da her şehir ve köyde şenlikler yapıldı. Çeteler şehirlere indiler ve hapishaneler boşaldı. Üsküp'te çeşitli siyasi kulübler kurulmağa başladı ki, bunlar komşu Balkan devletlerinin milli, siyasi temsilcileri idi. Halbuki, bunların faaliyeti yalnız Türkiye aleyhinde değil, Makedon milletinin de aleyhindeydi. Bu kulübların zararlı faaliyetini gören Aleksandar Martulkov, Yordan Şurkov ve ben, Genç Türk ittihamının semerelerini sağlamlaştırmak için savaşıyor bir kulübün kurulması faaliyetine giriştik. Hareketimiz halk arasında büyük akış yaptı, ve biz de öyle denilen »demokrat« kulübünü kurduk.

Fakat, bu yalnız üç ay devam etti. O zamanın idaresi bunu hükümet ve içtimai nizam için tehlikeli bulup dağıttı. O zaman Genç Türkler Teşkilâtıyla her türlü münasebetimi kestim, çünkü bunda reaksiyoner kuvvetler üstün geldi¹⁰⁾.

Görüldüğü gibi, Ferit Bayram, Genç Türkler Devriminden birkaç ay sonra işler belirginleşip durumun iç yüzünü anladığı için hayal kırıklığına uğramıştı. Bilinen bir gerçektir ki, bu devrim kendi özelliğiyle burjuvazi demokratik bir devrimi teşkil ediyordu. Buna karşın, devrim yoluyla sultani mutlakiyet idaresi çökmüş, Anayasal — parlamenter siyasal sistem kurulmuştu. Bu arada, o zamanın Türkiye toplumunda yapısal değişmelerin yapılması bir gereksinme olarak görünüyordu. Böylelikle devrimle ilgili sloganlar çıplak kalmıştı. Çünkü sosyal alanda hiçbir reform yapılmamış, yoksulların, emekçi kitlelerin durumu hissedilecek ölçüde değişmemişti. Gerçekten Genç Türkler Güçleri »İttihât ve terakki« örgütü etrafında toplanmıştı. Bu güçler ise çoğunlukla Türkiye'nin genç burjuvazi ve askeri çevrelerinden kopma bir gücü oluşturuyordu. Bu yüzden bunların çalışmalarında dar bir çevre çıkarları üstün gelmiş, böylece »büyük milliyet« siyaseti meydana çıkmış ve Türkiye İmparatorluğu çerçevesi içinde bulunan ulus ve milliyetlerin osmanlılaştırılmasına girişilmiştir.

Böyle bir durum karşısında Ferit Bayram, hüküm süren devrimsel havayı sürdürmek için formül arıyor, örgütlenme önlemlerinin alınmasını istiyordu. İlerici öğelerin etkinliğe geçmesi için çaba harcanmaktaydı. Acıacak bir gerçektir ki, karşı devrim güçleri üstün geliyor ve her türlü devrimsel eylemler yasak ediliyordu.

Ne ki, F. Bayram geri çekilmiyor, bilâkiz yeni yollar aramaya devam ediyordu. Makedon sosyalistlerinin giriştiği tüm eylemler ile etkinliklerine katılıyordu.

¹⁰⁾ »Birlik« gazetesi, 31 Mart 1959; Gazeteci Blagoy Arizankov'un Ferit Bayram'la yaptığı söyleşisinden.

Böylelikle, o etrafında geniş bir dost çevresi kurmuştu. Bu gibi sosyalist dostları sayesinde çeşitli kitap ve dergilere sahip oluyor. Böylece F. Bayram bilimsel sosyalizmi daha çok inceliyor, işçi sınıfının örgütlenmesi biçimleriyle yakından tanıyor, işçi sınıfının kendi başına devrimi yönetmesi ve sosyalizmin zafere ulaşması için yollarla ilgili bilgiler ediniyordu. Bütün sosyal, iktisadi ve çözülmemiş milli sorunların ancak sosyalizmde çözüleceğine kesinlikle inanıyordu. Bu şekilde kısa bir zaman için F. Bayram, Üsküp'te ilk sosyalist teşkilâtının kurucuları arasında etkin bir üye olarak kendisini göstermeğe başlamıştır.

SOSYAL — DEMOKRAT ÖRGÜTÜ ÜYELERİ ARASINDA ÜSKÜP'TE İLK 1 MAYIS GÖSTERİLERİ

Genç Türkler'in burjuvazi demokratik devriminden sonra sosyalistler, sosyalist ideallerinin yayılması ve ilk sendika ve sosyal-demokrat örgütlerinin kurulması için propaganda alanında büyük etkinlik göstermeğe başlamışlardı. Böyle bir başarılı etkinlik, o zamanlar işçi sınıfının gelişmekte olduğundan da ileri gelmektedir. Bu etkinlik ilk olarak Üsküp'ün bir kahvesinde gelişmeye başlıyor. Ferit Bayram ise bu ocağın daimi ziyaretçisi olup burada Duşan Çekiç, Mihaylo Cokov, Petar Gorgiev, Stoyan Divlev ve diğerleri ile tanışıyor. Bunlarsa, o dönemde kendilerini tam bir sosyalist olarak iyice tanıtmışlardı. Doğallığıyla onlarda çeşitli sosyalist literatürü de bulunuyordu. Kitapçı dükkânı sahibi Duşan Çekiç'in ise onlara kitap sağlamakta payı büyüktü. Bu kitapçı dükkanında başlıca marksızım literatürü bulunuyordu.

Birkaç ay içinde gelişen propaganda sayesinde koşullar olgunlaşmış ve bu sosyalistler arasındaki bir anlaşmaya göre sosyal — demokrat örgütünün kurulmasına girişilmişti. Öyle ki, 1909 yılının 20 Ocak günü, Duşan Çekiç'in evinde, F. Bayram'ın da içinde bulunduğu 15 kişilik bir grup toplanmıştı. Bu toplantıda, Duşan Çekiç işçi sınıfının ilk siyasal partisi olan sosyal — demokrat partisinin amaç ve ilkelerini açıklamıştı. Sonra da yürütülmüş olan geniş tartışmalara Bayram da katılmıştı. Hattâ toplantıda alınan kararların hazırlanmasına F. Bayram etkin bir biçimde katkısını sunmuştur. Sosyal — demokrat Partisi'nin bu kuruluş toplantısında

alınan kararlarda, ötekileri arasında şöyle denilmektedir:

»Böylelikle teşkilâtın adını değiştirme kararına varıldı ve teşkilâta »Üsküp mahalli sosyal — demokrat teşkilâtı« adı verildi. Günün birinde bu ve diğer teşkilâtların çabaları sayesinde Türkiye'de de sosyal-demokrat partisinin kurulacağı belirtiliyor. Devamında, »Diğer sosyal — demokrat partilerin programlarına göre, daha doğrusu Erfurt Programı'na dayanan Alman Sosyalist — Demokrat Partileri'ne göre, teşkilâta bir program yapmak e bunun tüzüğünü hazırlamak gerek »diye bir sonuca varılıyor¹¹⁾.

F. Bayram da büyük istek ve umutla işe sarılıyor. Her gün toplantılar yapıyor, işçilerle daha sıkı bağlar kuruyor, bunları ve onların arasında özellikle de Türk olanları örgüt etrafında toplamaya başarıyor, kentin öteki semtlerinde yapılan toplantıları bu yöne yönlendiriyor. Toplantılarda **»Sınıf Nedir? »Sosyalizm ve Enternasyonalizm Nedir?, »Paris Komünü«, »1905 Rus Devrimi«** gibi konular üstüne konuşuluyor. Daha sonraları, 1909 yılının nisan ayı ortalarında geniş bir toplantıda **»Türkiye'nin siyasal durumu«** görüşülüyor. Toplantının yapıldığı salon hınca hınç doluyor, toplantı tam anlamında bir gösteri halini alıyor ve tartışmalardan şu temel düşünceler ileri sürülüyor:

1. Birleşme ve Örgütlenme Özgürlüğü,
2. Eşitlik ve dolaysız gizli oylama hakkı
3. Basın hakkı ve söz özgürlüğü.
4. İşçilerle ilgili kanunun savunulması ve
5. Sorumlu olmayan etkenlerin yönetimden uzaklaştırılması.

Bu istekler toplantıda hazır bulunanlar tarafından imzalanmış ve hükümete iletilmişti. Kuşkusuz bu kararlar gazetelere de gönderilmişti.

¹¹⁾ »Birlik« gazetesi. 31 Mart 1959

Ferit Bayram, özellikle 1 Mayıs Emek Günü'nün kutlanmasıyla ilgili hazırlıklar üstüne etkince çalışıyor.

Bir Mayıs günü ilk defa olarak emekçiler, üçer üçer sıra halinde, ilk sıralarda kırmızı bayrak ve ellerde çok sayıda pamflet ve afişler olmak üzere şehrin sokaklarına dökülüp böylece bu günü kutlamaya başlıyorlar. Bu arada işçiler, günde sadece sekiz saat çalışmayı, iş haklarının savunulmasını, genel seçim hakkının tanınmasını istiyorlar. Şehrin birçok merkezinde gösteriye katılanlar, konuşmalar yapıyor. Bu konuşmalar halk tarafından büyük bir ilgiyle izleniyor. Gösteriye katılanlar arasında kadınların da bulunması Üsküplüler için ilginç oluyor. Sonunda, gösteriye katılanlar önceden sözleştikleri yerde, doğrusu bira fabrikası yanında (o zamanlarda bu fabrika Üsküp'ün en büyük fabrikalarından biriydi) bir araya geliyorlar. Buradaki mitingde mahalli sosyal — demokrat örgütünün yöneticileri Türkçe, Makedonca ve Sırpça konuşuyor. Bu, gerçekten bir tarihi an'ı özelliğini alıyor. Çünkü, gösteriye katılanlar amaçladıkları sonuca ulaşıyorlar. Bu sadece Üsküp'te değil, bütün Osmanlı devletinde Bir Mayıs Bayramı dolayısıyla yapılan ilk gösterilerdendi. Yayın ve basın araçlarınınca bu gösteri sosyalist hareketin olağanüstü büyük bir başarısı olarak genişçe kaydedilmişti.

Ferit Bayram bu gösterileri hatırlarken şunları diyor:

»Bir Mayıs gösterileri ve hele mitingteki konuşmalar Üsküp halkı arasında ve bilhassa genç sosyalist hareketinin kuvvetinden hayretler içinde kalan hükümete derin akisler yarattı. Ertesi

gün, yani mayısın ikinci gününde vilâyete çağrıldım. Vali beni kızgın bir yüzle tehdit ederek karşıladı. »Bir okul müfettişi olarak bir araya gelip mitingte konuşmaktan utanmadın mı« diye sordu. Sonunda vali yüksek sesle çıktı. Kendimi müdafaa etmek için ne diyeceğim hakkında uzun zaman düşündüm. En nihayet toparlandım.

»Birinin Sırpça diğerinin Makedonca konuştuklarını duyunca, Türkçe konuşup o toplantıda hazır bulunan Müslümanlara sosyalizmin ne olduğunu anlatmağa karar verdim« diyerek soğukkanlılığımı muhafaza edip cevap verdim.

Bu cevaba fazla hiddetlenen vali yerinden fırladı ve beni daireden dışarıya attı. Polisinin sık sık takibatı ve gösterdiği dehşete rağmen, Üsküp Sosyal — Demokrat Teşkilâtı'nın faaliyeti Balkan Savaşı'na kadar devam etti. Bundan sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda bir yerde sosyalistlerin faaliyeti söndü. Mahalli Sosyalist — Demokrat Teşkilâtı yönetmenliğinde üye olanların hemen hepsi Üsküp dışında bulunuyorlardı. Bunların bazıları Sırp, bazıları Bulgar ordusunca seferber edilmişlerdi¹²⁾.

Vali rasgele Ferit Bayram'ı çağırıyor, bunu bilinçli olarak yapıyordu. Ferit Bayram'ın yaşadığı çevrede büyük bir nüfûza sahip olduğunu çok iyi biliyordu. Vali, ayrıca Ferit'in gençler arasında, özellikle de okul gençleri arasında büyük bir otoriteye sahip ve sözlerinin geçerli olduğunu çok iyi biliyordu. Ferit Bayram toplumdaki olaylara her zaman elıştırimsel bir gözle bakmış ve sorumluları, her şeyden önce halkın maddi durumu hakkında düşündürmeye çalışmıştır. O, durumun değiştirilmesi için halkı teşvik etmiş, gençleri gerçekçi maddi esaslar üzere eğitmiştir. O zamanlar bu, kolay bir iş değildi elbette, çünkü bir devrimcinin eylemi kolayca gözle görülebilir, elle tutulabilir bir olgu oluyordu. Bu başarılar ancak çok zaman geçtikten sonra anlaşabiliyordu.

¹²⁾ »Birlik« gazetesi, 31 Mart 1969.

BALKAN SOSYALİST TOPLANTISI'NA ÇAĞRI

Sosyal — Demokrat örgütü kendi eylemine devam edip emekçilerin karşısında olduğu gibi, Üsküp dışında da halkı yönetmek konusunda başarılı ve savaştı bir örgüt olarak gün geçtikçe daha büyük bir otoriteye sahip oluyordu. Böyle bir örgüt temsilcisi olarak Belgrad'ta yapılan Balkan ülkeleri sosyalistlerinin toplantısına davet edildi. Bu toplantıya katılan Üsküp Sosyal — Demokrat Örgütü temsilcisi Ferit Bayram, daha sonraları bu toplantının çalışmasıyla ilgili bir rapor sundu. Ferit, Balkan Federasyonu'nun kurulmasıyla ilgili söz konusu toplantıda alınan kararlar karşısında hayran kaldı. Çünkü o, böyle bir federasyonun kurulması için daima konuşuyordu. 1910 yılının mart ayında, Sosyal — Demokrat Örgütü toplantısında, Balkan Sosyalist Toplantısı'na katılmış olan heyet rapor sunarken, toplantıya katılanlara, Balkan federasyonunun kurulması konusunda Balkan Sosyalist Toplantısı'nı desteklediğini açıklamıştı. Ferit, bu toplantıda cumhuriyet düzeni esasınca Balkan milletleri federasyonun desteklemesinden başka, toplantının sonunda alınması gereken kararların formülleşmesine bile katılmıştır. Bu kararlarda kesinlikle şunlar denilmektedir:

»Balkan Sosyal-Demokrat Örgütleri İlk Toplantısı'nın getirdiği Rezolüsyonu kabul ederek bu toplantıda şunu tespit ediyoruz: Balkanlar'daki mutlakiyet ve idarede bulunan sınıfın hain ve millete karşı militarist siyasetiyle Balkanlar'da yaşayan milletlerin bir federasyon çerçevesinde birleşebil-

mesi mümkün değildir. Bu, Rusya Çarlığı idaresi altında da imkânsız olan bir iştir. Bunu ancak sosyal-demokratlar, kendi sınıf savaşlarıyla, kendi proleteryasıyla Balkanlar'daki milletleri birleştirebilir ve Avrupa'daki kapitalizm isteklerine karşı, Balkanlar'da yaşayan milletleri ortak bir federasyona doğru götürebilir.«¹³⁾

Türk halkı kitleleri arasında Ferit Bayram daima bu ülküleri ileri sürmüş ve bu sırada bütün sosyal, milli ilişkiler alanında çözülmemiş birçok sorunların doğru bir şekilde çözülmesini ve Balkanlar'daki bütün halkların eşitçe ve kardeşçe yaşamasını mümkün kılacak bir toplumun kurulmasına gerçek bir gereksinme olarak işaret etmiştir. O, hayatının son günlerinde kendi dostlarıyla yaptığı konuşmalar sırasında bu konuya da değinmiyor ve sosyalistlerin bu amacının gerçekleştiğinde, Balkanlar'da bu kadar sürtüşme olmazlığını söylüyordu. Bu yöndeki piyoner çalışması sayesinde, örgüt güçleniyor ve halk kitleleri arasında genişliyordu. F. Bayram ise üstlendiği görevleri inançla gerçekleştiriyordu.

¹³⁾ M. Pangovski »Makedonya'da Siyasi Partiler ve Teşkilâtlar« (1908—1912).

YENİ GÖREV: KOMÜNİST MANİFESTOSU'NU TÜRKÇEYE ÇEVİRMEK

Üsküp'teki yerli sosyal — demokrat örgütünün yıllık toplantısında ötekileri arasında program ve tüzüğün Türkçeye çevrilmesi kararı alınmıştı. Bundan başka »Komünist Manifestosu«da Türkçeye çevrilecekti. Bu görev Ferit Bayram'a verilmişti¹⁴⁾. O, bu yeni görevinden çok sevinçliydi. Manifesto'yu çevirdiği sırada kendi bilgisini genişletiyor ve sınıf savaşı uğruna yaptığı savaşımının doğru olduğunu görüyordu. Bununla ilgili o şöyle diyor:

»Bu eserden, her tarihi devrenin iktisadi üretimi ve ihtiyaç olarak bunun meydana getirdiği toplumsal yapıyı o devrenin toplumsal üst yapısının eser olduğunu öğrenmiştim .Bu büyük esere göre, bütün insanlığın tarihini, yani yeryüzündeki en eski ortak mülkiyetin ortadan kaldırılmasından bu yana, sınıf savaşı tarihini, istismar edilen ve istismar edenler arasında ve toplumsal gelişmesin çeşitli devresinde hakimiyet altında kalanlar ve hakimiyette bulunanlar arasında savaşı teşkil ediyordu«¹⁵⁾.

O öyle bir yargıya varmıştı ki, ancak proletaryanın sınıf savaşı ve bunun yengisi, bütün insanlık ile toplumu her türlü sömürüden kurtarabilir ve sınıf sa-

¹⁴⁾ Yaptığı çeviri taslakları merhumun evrakları arasında korunulmaktadır.

¹⁵⁾ »Birlik« gazetesi; 6 Nisan 1959.

vaşlarını ortadan kaldırabilirdi. F. Bayram bu olgu ile inancına bütün yaşamını bağlamış ve bütün ilişkilerinde sosyalizmin parlak yolu için savaşmıştı. Marks ve Engels'in bu büyük yapıdını çevirmesiyle O, hele Türkler arasında, gerçekte bilimsel sosyalizmin ilk ülkülerinin en etkin tanıtıcısı olmuştu.

Yeni bilgilerle silahlanmış olan Ferit Bayram kendi sosyalist arkadaşlarıyla birlikte sınıf savaşına devam etmişti. Çeşitli siyasal eylemleri başlatır, birçok gösterilerin örgütlenmesine katılır ve sosyalist düşüncelerinin işçi sınıfı arasında daha çok yayılması için yoğun etkinlik yürütüyordu. Özellikle de Türk halkı emekçileri arasında sosyalist düşüncelerin genişletilmesi, sosyal — demokrat örgütü üyeliğinin, artması ve işçilerin kendi çevrelerinde daha bağımsız ve kendi başına çalışabilmeleri için yol gösteriyordu. Sonucunda da, bu yöndeki etkinliği boşuna gitmemişti. Sosyal — Demokrat Partisi otornitesi halklar arasında olduğu gibi Türk halkı arasında da oldukça artmıştı. Bunun için de, Birinci Balkan Savaşı'na kadar Üsküp'te Sosyal — Demokrat Partisi yönetmenliğinde Türk halkı temsilcileri de bulunuyordu.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI'NDA

1912 yılında, Birinci Balkan Savaşı'na kadar Ferit Bayram Üsküp Sosyal — Demokrat Örgütü siyasal çizgisini gerçekleştirirken Osmanlı İmparatorluğu döneminde Makedonya'da çeşitli sorunlar üstüne sosyal — demokratların tutumlarını anlatıyor, aynı zamanda da Genç Türklerin ileri sürdükleri parlamento sisteminin kötü taraflarını da açığa vuruyor, »hürriyetçilerin« sosyal ve milli sorunla ilgili tutucu tavırlarını kınayordu. Böyle bir siyasal etkinlik sürdürürken Ferit Bayram sosyal — demokrat örgütü siyasal çizgisinden şaşmıyor ilk önce işçi sınıfı çıkarılardan hareket ederek, tam anlamında bir sınıf savaşı yürütüyordu. Onun etkinliğine bugünkü açıdan bakılacak olursa, o zamanki siyasal ve eylem platformu çok sayıda sosyologlara göre bir toplumsal ilerleme için dar da görünebilir. Oysa, şuna işaret etmek gerekir ki, o zaman sınıf savaşı ve bilimsel sosyalizm düşüncelerinin genişlemesi yönünde ilk adımları atan bir kişi olmasında başka, Ferit'en ağır anılarda bile moral kaybetmeyen ve boyun eğmeyen seyrek kişilerden biridir. Ferit'in verdiği savaşım, dönemin gerektirdiği ve mümkün kıldığı savaşım biçimini teşkil ettiği sanısındayız.

Savaş tehlikesi belirdiği sırada, sorunlar daha geniş bir siyasal platformu gerekli kılıyordu. Savaşı önlemek için Üsküplü sosyal — demokratlar olağanüstü bir etkinlik göstermişlerdi. O günlerde Ferit Bayram yorulmak bilmeyen bir propagandacı olmuştu. Toplantıdan toplantıya gidiyor. Balkanlar'daki monarşi devletlerinin

silâhla donatılmalarının ardında Makedonya'ya el koyma isteklerinin gizlendiğini, Makedonya halklarının bundan büyük zarar göreceğini söylüyordu. Bununla birlikte, Balkanlar'daki tüm halkların özgürlük ve kardeşlik içinde yaşamaları ve insanoğlunun insanoğlu sömürsünden kurtulması, Balkan Federasyonu'nu mümkün kılacağını savunuyordu. Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkmak üzere olduğunu hissedilen Sırp, Bulgar ve Yunan burjuvazisi, Makedonya'ya el koymakla ilgili planını çizmişti. Buna bağlı olarak, Makedon halkına, bununla birlikte kendi halklarına da, yeni bir sömürü ve işkence sistemi yedirilecekti. Bu durum sonucunda, Birinci Balkan Savaşı'nın sona varmasından neden sonra, 1913 yılı Haziranı'nda Balkanlar'da yeni bir savaş patlak veriyor. Öyleki, ihtilâflı bölgenin, yani Vardar Makedonyası'nın bölüşülmesi için yeni bir kardeş savaşı açılıyor. Çünkü, Birinci Balkan Savaşı'nın sonunda ele geçirilen »Ganimetin« bölüşümünden Bulgar ve Yunan Burjuvazisi memnun kalmamıştı. Özellikle de, Vardar Makedonyası'nda yer alan »ihtilâflı bölge« ile ilgili ciddi bir sorun kendini göstermişti.

Bu sorunun silâhla çözümlenmesine girilmişti. Bu durum karşısında savaşı önlemek için büyük çaba harcamalarına karşın, sosyal — demokratlar duruma hakim olacak bir güce sahip değillerdi. Onların, Balkan federasyonu ve savaşa ilgili görüşleri, söz konusu savaşı önlemek için yetmemiş, patlakveren savaşın sonucunda Makedonya halkının bir sahibi varken üç olmuş, Makedonya ise Vardar, Pirin ve Ege Makedonyası olmak üzere üçe bölünmüştü.

Böyle bir durum karşısında, yani Makedonya'nın tam bir savaş alanına dönüştüğü bir anda, Osmanlılar idaresinin yıkılması üzere üçlü (Sırp, Bulgar ve Yunan) askeri siyasal idarenin kurulması ve böylelikle burjuvazi sömürsünün ortadan kaldırılması, muhakkak ki o zamanın ilerici bir olayını oluşturuyordu. Ne vaki, Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Makedon halkı yüz yıllarca birlik içinde olan yaşamını elden yitirmiş ve Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan devletlerinin uy-

du bölgeleri haline gelmişti. Böyle bir durumda işgalci kendi yönetimini güçlendirmek amacıyla halk arasında kin, korku ve tedhiş siyaseti uyguluyor, ilerici için savaş eden kişilere karşı baskı yapıyor, Makedonlara Bulgar, Sırp ya da Yunan yazılmalarını dayatıyordu. Bununla birlikte geniş bir yağma siyaseti de uygulanıyordu. Öte yandan, Makedonlarda gibi Türklerin de soyadlarına »İç« »OV« ve »OS« eklerinin ilâve edilmesi için neler yapılmıyordu. Bu durum karşısında Ferit de, doğum yerini, dostlarını, ideallerini terkedip komşu ve akrabalarıyla birlikte Türkiye'ye göç etme düşüncesi içinde kıvranıyordu. Ne ki, böyle bir hareket onun anlayışına göre teslim olmak demektir. Öyleki, çetin ve dikenli de olsa, işgal altında yaşayan Makedon arkadaşlarıyla birlikte başlanmış olduğu savaşı sürdürmeyi biricik yol olarak gördü. Onun gibi bir devrimci başka türlü davranamazdı zaten.

Savaşlar birbirini izliyordu. İkinci Balkan Savaşı'nın sona varmasından neden sonra Avrupa'da gergin bir hava sürüp gidiyordu. Büyük kuvvetler dünyanın bölüşümünden memnun değillerdi.

Bosna'nın devrimci gençliğinin Sarayova'da Avusturya — Macaristan velîhatı üzerine yaptığı suikast, o zamana kadar görülmemiş büyük bir savaşın başlaması için temel neden olmuş, Birinci Dünya Emperyalist Savaşı başlamıştı. Balkanlar'da yaşayan halklar önceki savaşlar nedeniyle kendilerini henüz yorgun hissediyorlardı.

Öte yandan ise, yeni bir katliam için seferberlik ilân edilmişti.

Ferit Bayram da bu savaş fırtınasına yakalanmış, Bulgar işgalcileri tarafından seferber edilip Gradsko — Pirlepe ve Üsküp — Ohri demiryolları hattında çalışmaya götürülmüştü. Hâlbuki burada Ferit Bayram rahat etmiyor, etrafındakilerle yeni beliren sorunlar üstüne konuşuyor, emperyalist savaşın özelliğini anlatıyor, sosyalist düşüncelerini durmaksızın yayıyordu. Ne var ki, bu dönemde Üsküp'teki sosyal — demokrat parti örgütünün etkinliği hemen hemen sönmişti. Çünkü Parti yönetmenleri Bulgar ya da Sırp hükümeti tarafın-

dan seferber edilip başka taraflara götürülmüştü. Ferit 1918 yılının Kasım ayına kadar yani barışın imzalandığına dek Üsküp'ten uzak kalmış, sonra ise çok sevdiği bu kente yeniden dönmüştü. Savaşın neden sonra, yine eski arkadaşları olan Dušan Çekiç, Stoyan Dilev, Petar Georgiyev, Kosta Stefanoviç, Lazar Tırpkov, Roza Plaveva ve ötekileri ile bir araya geliyor. Böylelikle, Sosyal — Demokrat Partisi, yeniden güçleniyor, o ise yeni ödevlerini gerçekleştirme yolunda çalışmalarını sürdürmeye başlıyor.

SOSYALİST PARTİLER BİRLEŞMESİ VE VUKOVAR'DA YKP'NİN KURULUŞ TOPLANTISI

Yeni kurulmuş olan Sırp, Hırvat ve Sloven Kralığı'nda yeni gelişmeleri Ferit Bayram özenle izliyordu. Öyle ki, krallığın kurulmasıyla, sosyal ve milli haklar yerini bulmadığını, burjuvazi tarafınca çetin ve uzun savaşlardan yıpranan işçi sınıfına indirilen çeşitli darbeleri görüşüyordu. İşsizlik kapiya çalıyor, köylüler vaadedilen topraklardan hiçbir şeye sahip çıkamıyorlardı. Böyle bir durumda Ferit Bayram yeni savaşım, için esinleşiyordu. Rusya'da Büyük Ekim Devrimi'ni ve ilk sosyalist devletin, kuruluşunu göz önünde bulundurarak, »artık yalnız değiliz« düşüncesi başından geçiyordu. Almanya, Macaristan ve diğer ülkelerde işçi sınıfının burjuvaziye karşı vermekte olduğu savaştan güç olarak »Biz zafere ulaşacağız, ulaşmağa mecburuz« diye kendi kendine düşünüyordu. Diğer yandan, böyle bir durum, halk kitleleri arasında etkisi büyük olan sosyalistlerin daha büyük çaba harcamalarını istiyordu. Bu koşullar içinde, Ferit Bayram ve onun arkadaşları büyük bir propagandaya girişmişlerdi. Ne ki, bütün bu etkinlikler her şeyden önce örgütlenmemiş bir biçimde yapılıyor, önceden iyi hazırlanmış özel plân ve programa dayanmıyordu. Bununla ilgili Ferit Bayram şöyle diyor:

»O günlerde Üsküp kamıyordu. Atölyelerde, kahvelerde, evlerde, her yerde halk siyaseten, Rusya ve Almanya'daki inkilâplardan, Lenin, Roza Luksemburg ve Karl Libkneht'ten, Berlin bariyatlarından, Rus ve Alman proletaryasının kah-

ramanlıklarından konuşuyordu. Böyle bir durumda Üsküp Sosyal-Demokrat Teşkilâtı, kendi faaliyetini sürdürmeye başladı. Sosyalistlerin heysiyetleri gün geçtikçe artıyor, halkın büyük kısmı yalnız bunlara ve bunların fikirlerine inanıyor. Fakat Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi'nin (Komünistler) kurulduğu Belgrad'ta 20 nisan 1919 yılındaki birleşme kongresine kadar, Üsküp Sosyal-Demokrat Teşkilâtı'nın faaliyet esası itibariyle daha fazla propaganda ve teşvikatçı karakteri olup, hususi plân ve sistemi yoktu.¹⁶⁾

Bu biçim etkinliği Vukovar Kongresi'ne kadar, yani bir ay sürmüştü. Yugoslavya işçi hareketinin kurulması konusunda Bosna ve Hersek'teki işçi örgütlerinin girişimi için işittikten ve Yugoslavya işçi sınıfının savaşına devam etmesi ile ilgili Sırp Sosyal-Demokrat Partisi'nin çağrısını aldıktan sonra, Üsküp Sosyal-Demokrat Partisi yönetmenliğinde hoş ve olumlu bir hava esmeğe başlamıştı. Sosyalizmin zafere ulaşması için işçi sınıfı ve bütün sosyalist güçlerinin ortaklaşa olarak savaş etmeye gerektiğiyle ilgili görüşü inceleyip genişletecek ve sonra da aynısını Vukovar Kongresi'nde öne sürecek bir heyetin oluşturulması konusunda Ferit yoğun çalışmalar yürüttü. Vukovar Kongresi'nden sonra Üsküp örgütü dinamik ve sistemli bir etkinliğe başlıyor. Komünistler kulübü kuruyor. Bu, daha geçleri Üsküp komünistlerinin biricik merkezi oldu. Bununla ilgili Ferit şöyle diyor:

»Bu kongreden sonra teşkilâtımız işçiler ve halk arasında daha kuvvetli bir faaliyete geçti. 1920 yılında Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi'nin (Komünistlerin) Vukovar Kongresi'ne müteakip Üsküp'te komünistler kulübü açıldı. Bunun üzerine teşkilâtımız devamlı ve sistemli bir biçimde propaganda ve siyasi faaliyetini sürdürme imkânlarına ulaştı. Kulübün idare heyeti, hakikatte

¹⁶⁾ »Birlik« gazetesini, 15 nisan 1959

mahalli parti teşkilâtının yönetmenliği olduğu gibi, kulüp binası da Üsküp işçileri ve gençliğinin toplandığı yerdi. Her akşam kulüp arı kovası gibi kaynaşıyordu. Her akşam idare heyeti üyelerinden biri, fakat en çok Duşan Çekiç işçiler önünde konuşuyor, onlara Marks ve Engels fikirlerini ve partimizin Yugoslavya'da sosyalizm zaferi için yürütülen mücadeledeki rol ve ödevlerini anlatıyordu.

Burada, komünistler kulübünde, Üsküp komünist ve işçileri, teşkilâtçılık bakımından doğrudan doğruya faaliyete geçebilmek ve reaksiyoner burjuvazi parti ve gruplarına karşı siyasi savaş yürütmek ve bunlarla çatışmak için hazırlanıyordu. 22 ağustos 1922 tarihinde ilk belediye seçimlerinin yapılacağını bildiren beyannamenin ilân edilmesi, hakikatte Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi'nin (Komünistlerin) Üsküp teşkilâtının Makedonya'da denasiyonlizatör ve büyük Sırp hegemonist siyasetinin rehberi olan burjuvazi parti ve gruplarını, halka gerçek yüzleriyle birlikte göstermek için, faaliyete geçmek hususunda bir işaret oldu.¹⁷⁾

Üsküp komünistlerinin bu yöndeki eylemi, Makedonya'nın birçok öteki bölgelerinde de büyük etki yapmış ve Makedonya'da genellikle parti örgütlerinin daha da güçlenmesine yardım etmiştir. Bundan başka, böyle bir etkinlik ilerde yapılacak olan belediye seçimlerinde de büyük etkisini gösterecekti. Çünkü, Vukovar Kongresi'nden sonra belediye seçimleri yalnız Yugoslavya Komünist Partisi Üsküp Örgütü komünistlerinin değil, bütün ülkedeki komünistlerin ve onların örgütlerinin de en önemli ödevlerinden birini oluşturuyordu.

¹⁷⁾ »1919—1941 Yıllarında YKP«, seçme belgeler

ÜSKÜP'TE BELEDİYE SEÇİMLERİNDE KOMÜNİSTLERİN BÜYÜK YENĞİSİ

Halk kitleleri arasındaki etkinliği sayesinde Ferit Bayram yalnız Üsküp parti aktifinde değil, her yerde tam bir halk yönetmeni olarak sayılıyordu. Bulunduğu çevrelerde çeşitli konular üstünde komünistlerin görüşlerini açıklar ve savunur, halk ve özellikle Türk halkı arasında öğretmen olarak etkisi büyüktü. 1920 yılında Yugoslavya Krallığı'nın kuruluşundan sonra yapılmış olan ilk belediye seçimlerinde Üsküp belediyesinin muhtar görevine seçilmesi, bunu en iyi bir biçimde göstermektedir.

Eski Yugoslavya'da düzenlenen belediye seçimlerine Yugoslavya Komünist Partisi'nin de katılması, işçi sınıfının burjuvazi, burjuva devleti ve burjuva partileri mekanizmasına karşı açık bir savaşa geçtiği anlamını taşıyordu. Bu, aynı zamanda, siyasal güçlerin bir bakıma boy ölçme yarışmasını da oluşturuyordu. Seçime katıldığı sırada, YKP örgütleri içinde de bazı sorun ve güçlükler vardı. Bazı aktivistlere göre, burjuva, devleti koşulları altında herhangi bir komünel program gerçekleştiremezdi, belediye seçimlerine YKP ancak kentlerde katılmalıydı. Buna benzer, doğru olmayan daha bazı düşünceler de vardı.

Parti'nin seçim kampanyası sırasında »Sosyalist Fecri« gazetesini ve öteki etkinlik biçimleri sayesinde önemi büyük olan sonuçlar kaydedilmişti. Örneğin, seçim kampanyasında etkin bir faktör olan Ferit Bayram, Türk ve Arnavut halkına, emekçilerin çıkarlarının

ancak Yugoslavya Komünist Partisi siyasetinin izlenmesiyle savunulabildiğini durmadan söylüyor, derebeyler ve kapitalist iktidarının çürüklüğünü, bunlar tarafından yapılan yağmaları, belediye memur ve muhtarlarının rüşvet içinde boğulduklarını, fakir ailelerin yaşadığı mahallelerde herhangi bir komünel, sağlık ve diğer sorunların çözülmediğini ortaya atıyordu. Bu sırada, tüm bu sorunların ancak komünistler tarafınca çözülebileceğini de ileri sürüyordu. Bütün bu etkinlikler yalnız sözlü olarak değil, afişlerin yazılması, YKP'nin organı olan »Sosyalist Mecri« gazetesinde çeşitli yazıların yayınlanması yoluyla da gerçekleştiriliyordu.

Seçim öncesi kampanyada YKP'nin bu yöndeki etkinliği burjuvaziyi oldukça korkutmuştu. Böyle bir durum karşısında, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı döneminde, burjuvazi hükümeti yardımıyla »Güney Müslümanlar« örgütü kurulmuştu. »Cemiyet« adını taşıyan bu örgütün »Hak«¹⁸⁾ adlı bir de gazetesi vardı. Dini inanışlara dayanan bu örgüt etrafında Makedonya ve Kosova müslümanlarının toplanması yeğ tutuluyordu.

Yüzde 90 kadar okuma ve yazmayı bilmeyen Türk ve Arnavut halkını hükümet ve burjuvazi etrafında toplamayı amaç tutan bu örgüt gerici bir rol oynuyordu. Bu amaç uğruna »Müslümanlık« perdesi altında ilerici güçlerin etkinliğine karşı yoğun çabalar harcanmışsa da, YKP, çalışan halk kitleleri arasında büyük bir nüfuz sahipti. Öte yandan »Cemiyet«in programında çizilen ağır reformu, ancak zamanında göç eden ve yeniden kendi topraklarına dönen Türk beylerinin, toprak iade edilmesi haklarını çözüyordu. Buna göre onlar terketikleri mallara yeniden sahip çıkacak, dini özerkliğe kavuşacak ve kendilerine vakıf malları da iade edilecekti. Böylelikle, savaş süresinde başka yerlere göç eden ve yeniden memlekete dönen beyler, bir yandan eski mal ve mülklerine sahip çıkıyor, öte yandan da ay-

¹⁸⁾ İçeriğiyle gerici bir gazete. Külliyyatı Zagreb'in »Milli Kütüphanesi«nde korunulmaktadır.

nılarını yüksek fiyatlarla satarak zenginleşme olanağına kavuştular. Öyle ki, o denli geniş haklara sahip olan ağalar, söz konusu reformun kısmın de olsa, uygulanmasına engel oluyorlardı. Hükümet ise, beylerin mallarına krallığın başka taraflarından gelenleri yerleştiriyor, zenginlerin mallarına el koymuyordu.

Bütün bu nedenler yüzünden, burjuvazi partilerinin yöneticileri ve o zamanki hükümet idaresi, »Cemiyet« yöneticilerine karşı iyi davranıyordu. Gerçekte, »Cemiyet« örgütü yöneticilerinin çıkarları, burjuvazi çıkarlarına çok uygundu. »Cemiyet« yöneticileri, iktidarda olan Paşiç'in radikalleriyle iyi işbirliği yapıyordu. Bunun için de, belediye seçimlerinde YKP'ye karşı yürütülen savaşta, radikaller »Cemiyet« örgütüyle birleşmişlerdi. Demokratlar ise öte yandan, kendilerine özgü biçimlerle YKP'siyaseti ve eylemlerine karşı propaganda yapıyorlardı.

»Cemiyet« yöneticileri, YKP etkisini düşürmek amacıyla Türk ve Arnavut halkı kitleleri önünde, komünist çevrelerde »ortak mutfaklar« ve »ortak karılar« derneklerinin kurulacağını ileri sürüyor, komünistler din ve camileri ortadan kaldıracaklarını söylüyor, dini fanatizmi şahlandırıyorlardı. Bütün bu söylemlerin gerçek olmadığını göstermek için Ferit Bayram olağanüstü çaba harcıyordu. Bu sloganlara karşı çok sayıda afişler yazmış, ayınlarının Türk ve Arnavut ailelerine dağıtılmasında çalışmıştır. Bu yöndeki çalışmalar sonucunda şehrin dört bir yanında kızıl (komünizm) afiş ve pamfletler asıldı, her ev ve aileye sokuldu. Ferit Bayram'ın bütün bu çalışmalarında hayatı boyunca ona sadık kalan ve öğretmen olan karısı Nakiye büyük rol oynamıştı. Komünist olan Nakiye, Türk ve Arnavut kadınları arasında büyük etkinlik göstermiş, öğrencileri arasında etkisini artırmıştı. Onların etkinliği, hele reaksiyonu destekleyenleri çok rahatsız ediyordu.

Bütün çabalarına karşın, Üsküp'te 1920 yılının ağustos ayında yapılan seçimlerde burjuvazi ancak küçük bir farkla çoğunluk sağlayabilmişti. Öte yandan, oyların sadece üçte birini toplamasına karşın YKP içinde moral düşmemişti. Bilakis seçimlerin sahte olduğunu

ve seçimlerde yolsuzluklar yapıldığını ileri sürerek çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. Bunun sonucunda Belgrad'a Devlet Konseyine gönderilen itiraz kabul edilip »serefi« kurtarmak gerekçesiyle Ağustos seçimleri iptal edilerek ekim ayında yeni seçimler ilân edilmişti. Eski seçimlerden tecrübe edinen Parti, yeni seçimlere daha büyük bir hazırlıkla başlamıştı. »Cemiyet« örgütünün yalancı politikasını açığa vurmak ve Üsküp'te yoksullar tabakasını parti etrafına toplamak için, YKP, örgüt olarak elinden geleni yapmıştı.

Böyle bir durumda Ferit Bayram, ilk seçimlerle parti siyasetini destekleyen bazı kişilerle birlikte, »Cemiyet« örgütü ve burjuvazi sloganlarına karşı gün gece çalışıyor, miting ve toplantılarda konuşuyor, yazılar yazıyordu. Böylelikle »Cemiyet« örgütü yöneticileri ve üyelerinin çirkin hareketlerini bütün çıplaklarıyla ortaya çıkarıyordu. »Cemiyet« ile radikallerin kurdukları komploları açığa vurmak amacıyla »Necip Draga'nın Triumfu« başlıklı bir yazısında şöyle diyor:

»Bilindiği gibi Necip Draga »Cemiyet« teşkilâtının ünlü kişilerinden birini teşkil ediyor. Bundan hem memleket bankası hem de Necip Draga memnun kalmışlardır. Çünkü, reaksiyonun himayesi altında, hem devlet malı olan Draga ormanını kesebilecek hem de başka orman ve halk mallarını kendisine mal edip yağma edebilecektir. Radikaller, halk mallarına beylerin el koymasını sağlayacak, beyler ise kendi tarafınca, radikal liderleri olan Paşiç, Kayiç, Pop Miniç ve Stanoyeviç'in Kosova'da aldıkları çifliklerde tatlı bir hayat geçirmelerini sağlayacaklardır. Halbuki hem radikaller hem de beyler yanılıyorlar. Müslüman fıkaranın gözlerini açmağa başlamıştır. Onlar beylerin yapacağı ticaretin ellerinde mal olmasını ve hayvana karşı muamele eder gibi etmemesini istemektedir«¹⁹⁾.

Ferit Bayram yazısının sonunda da şunları diyor:

¹⁹⁾ »Birlik« gazetesi, 15 Nisan 1959.

»Hem hıristiyan hem de müslüman milleti, belediye seçimlerinde oylarını Komünist Parti'ne verecektir. Çünkü, yalnız Komünist Parti kendisi komünel programını icra ederek Üsküp'ü düzecek, fıkaranın normal yaşamasını mümkün kılacak ve daha ucuz bir hayat sağlayacaktır«²⁰⁾.

Böyle bir etkinliğin sonucu olarak Komünist Partisi, söz konusu seçimlerde burjuvazi ve kentlerin öteki partilerini yenilgiye uğratmıştı. 3188 oydan komünistler 1717, öteki dört parti ise ancak 1571 oy çıkarabilmişti. Böyle bir başarı, kuşkusuz ki, Ferit Bayram'ın da yoğun çalışmaları sonucunu oluşturuyordu. Bununla ilgili. YKP'nin 40. yıldönümü dolayısıyla anılarını anlatan YKP eski üyelerinden Lazar Tırpkov şöyle diyor:

»Birkaç ay sonra yeni seçimler yapıldı, Ferit Bayram'ın etkinliği sayesinde müslümanların çoğunluğu bize katıldı. Zaferimiz kesin ve inandırıcıydı. 24 ekimde Üsküp Belediyesi, Binasında kırmızı komünist bayrağı dalgalandı. O günü ve geceyi hiçbir zaman unutmuyacağım. Ben »Sosyalist Fecri« gazetesinin muhabiriydim. On binlerce Üsküp'lü sokaklara dökülüp »Yaşasın komünizm«, »Yaşasın Kızıl Üsküp« sloganlarıyla canlı gösteriler yaptılar«²¹⁾.

Komünistler büyük bir sevinç içindeydi. Böyle bir hava için »Sosyalist Fecri« gazetesinde şunlar yazılmıştı:

»Öğleden sonra, altı sularında kesin sonuçları beklemeden ellerinde kızıl bayrak tutan çok sayıda işçi, Üsküp sokaklarında gösteri yapmaya başladılar. Halk Tiyatrosu yanında yer alan işçi yurdu önünde »kızıl belediye başkanı« ismi ile bilinen yoldaş Kosta Stepanoviç Sırpça, Ferit Bayram da Türkçe konuştular. Sonra da, işçi kafilesi demiryolu istasyonuna doğru yönelmişti. Düzenliğini bozmadan yürüyüş yapan göstericiler »Enter-nasyonel« marşını söylüyorlardı.

²⁰⁾ Aynı gazete.

²¹⁾ »MKP'nin arşifi, I. Cilt, sayfa: 147.

Konuşmalar bittikten sonra göstericiler ilkin Belediye Binası'na, sonra da Üsküp'ün Çayır ve Tophane semtine doğru yürüdüler. Şehir merkezinden uzaklaştıkça kafileye yeni yeni yurttaşlar katılıyordu. Garnizon hapishanesi yanından geçerken orada bulunan askerler »Yaşasın komünistler«, »Yaşasın komünizm« diye bağırıyorlardı²²⁾.

27 Ekim 1920 günü sevinçli bir günü teşkil etti. O gün belediye yönetimi devralınıyordu. Sevinç ve kutlamalardan sonra layık olan bir ciddiyetle işe sarılmak gerekiyordu. Şehrin iâşesi, fiyatların indirimi, belediye tüketiciler kooperatifinin kurulması, mesken sorununun çözülmesi, fakirlerin sağlık ve sosyal sorunlarının ele alınması, komünel etkinlik, idarede, bulunan memurların disiplini ve vatandaşlara karşı muamelelerle ilgili konular gündeme alınmıştı. Böylece kısa bir zaman içinde belediyenin komünistler yönetimi halkın sempatisini kazanmıştı. Böyle bir gelişme özellikle Türk ve Arnavut halkı için çok önemliydi. Çünkü, Türk ve Arnavut halkı mensupları, öteki yurdtaşlar arasında kendilerini eşit olarak hissediyorlardı. Bununla ilgili Ferit Bayram »Yeni İktidar ve Türk Halkı« adlı bir yazısında şöyle diyor:

»Belediyeye geçtiğimiz ilk günlerini iyice hatırlıyorum. Türk halkından bir grup üç aydan beri beklediği bir belgeyi almak için arşif şefine benimle gitmek için rica etmişti. Bu şef eski idareden kalan bir memurdu. Beni ise hâlâ yeni bir muhtar olarak değil de, kendi işlerimi yapmak için geldiğimi biliyordu. Bunun için aradığımız bu belgeyi vermeyeceğini söyledi. Meseleyi anlatmakla ilgili bütün çabalarım rağmen beni de dışarıya kovdu. Kendi dairemde bir zaman bulduktan sonra aynı şefe gittim ve gayet sakin bir tonla kendisine bu belgenin verilmesi için bir muhtar olarak emrettim. Muhtar olduğumu işiten memur, şaşkınlığını gizlemeden özür dilemeye çalışıyordu. On dakika içinde belgenin verilmesini istemişim. Fakat o, konuyla ilgili dilekçenin kay-

²²⁾ »Sosyalist Fecri« gazetesi, 11 Ağustos 1920.

bolduğunu söyledi. Bundan sonra fakir insanlara, vatandaşlara belgelerin verildiği daireye girdim ve kısa bir zaman içinde belge verilmişti. Çünkü, esasen bu dairede fakirlere parasız dilekçeler yapılıyor, belgeler veriliyordu. Belgeleri alanlar kalplerinin ta dibinden gelen teşekkürlerini iletmek için ifade biçimleri bulamıyorlardı. Bu şekilde çalışarak Türk halkının itimadını kısa bir zamanda kazanmıştık. Böyle bir itimadın neticesi olarak halk, belediyemizde halk düşmanlarının bulunduğu söyleyen ağa ve beylerin sözlerinin yalan olduğunu sezmiş, ancak komünistlerin halktan yana olduğuna inanmıştı²³⁾.

Bundan sonra, Ferit Bayram halk yönetiminin çözmeye başardığı sorunlar üstüne de yazılar yazıyordu. Yazısının birinde şunlar deniliyor:

»Belediye idaremiz iktidardayken halkın sağlık korunumunun kuvvetleşmesi için birçok tedbirler almıştı. Yardım olarak toplanan paralar sayesinde iki payton ve çok miktarda ilâç satın almıştık. Bunları bizden olan iki doktorumuz her zaman kullanabiliyordu. Bunlar her gün fakir hastaları evlerinde ziyaret edip bedava muayene yapıyor ve ilâç veriyorlardı.

Belediyede fakirlerin ilâçlanması için özel ambulans kurulmuştu. Bu olay halk arasında sevinç duygusu yaratmıştı. Böylece gün geçtikçe komünistlere karşı güven artıyordu. Komünistler idaresinin böyle bir çalışma usulü Türk halkı arasında olumlu izler bırakıyordu. Bunun yanısıra, diğer vatandaşlar arasında, fakirlerin devletten ilk olarak yardım görmeğe başladığı da söyleniyordu.

Bir önemli aksiyonu daha unutamam. Epeyce un ve kömür satın almış ve fakirlere dağıtmıştık. Bu aksiyon ağa ve beyleri çok öfkelenmişti. Bunun içindir onlar, bu aksiyonun aldatma ereği olduğu, komünizmde ne aile, ne ahlâk, ne de di-

²³⁾ »Kızıl Üsküp MKP'nin Tarihi Arşifi«, cilt I sayfa 170.

nin olmayacağını söylüyorlardı. Halbuki komünistlere büyük güveni olan Türk halkının inancı kaybolmamıştı²⁴⁾.

Hatırlarıyla ilgili bir başka yazısında Ferit Bayram şunları da yazmaktadır:

»Fakir halkın yaşadığı »Çayır« semtindeki sokaklardan insan geçemezdi. Bunun için de Belediye bu semtin sokaklarını düzene koymak ve buralara elektrik ceryanı getirmek için çalışmalara geçmişti. Sevinç büyüktü. Halbuki böyle bir aksiyon için gereken mali araçlar azlığı yüzünden, belediye başkanından başlayarak bütün muhtarların maaşlarının azaltılmasını kararlaştırdık. Bunun neticesinde iyi bir para biriktirmiş olduk. Böyle bir durum ve hareket karşısında beyler ve ağalar (müstesna Üsküp' müslüman halkı) komünistlerden memnun kalmıştı. Bugün bile Türk halkından bazı ihtiyarlar bu »komünist belediyesi« günlerini iyice hatırlarlar²⁵⁾.

Böyle bir başarı kaydeden komünistlerden burjuvazi ve ozamanın rejimi hayli korkmuştu. Öyle ki, Türk ve Arnavutları Makedonlardan ayırmak için yeni bir eyleme geçmişti. Ne var ki, ortak düşmana karşı kendi milli ve sosyal haklarını savunmak yolunda Türk ve Arnavut halkı da artık birleşmiş olduğu için burjuvazinin bu yöndeki çabaları sonuçsuz kaldı. Böyle bir durum karşısında burjuvazi, seçimleri iptal etmekle ilgili bir başka eyleme geçti. Bir seçim merkezinde yolsuzlukların yapıldığı gerekçesiyle 1920 yılının Aralık ayında, Devlet Konseyi, seçimleri iptal etmiş ve »komünist belediye'sini ortadan kaldırmıştı. Buna karşın« komünistlerin Üsküp'teki otoritesi sarsılmamıştı. Onların, yaşamı daha iyi bir seviyeye çıkarmak için harcadıkları emekleri çalışan insanlar uzun zaman unutmuyordu. Kısa bir zaman içinde bir zafer daha elde edilmişti. Belgrad'ta Yugoslavya Parlamentosu için yapılan seçimlerde komünistler arasından da sayılabilecekleri seçilmişti.

²⁴⁾ Aynı kaynak

²⁵⁾ Aynı kaynaktan.

FERİT BAYRAM, TÜRKÇE ÇIKAN SOSLALİST FECRİ GAZETESİNİN BAŞ YAZARI

Belediye seçimlerinde elde edilen zafer ve genellikle komünistlerin öteki alanlardaki çalışmaları YKP'ye karşı halk kitlelerinin güvenini daha da arttırmıştı. Bu durum burjuvaziyi ve iktidardaki rejimi çileden çıkarmıştı. Halk kitleleri arasında komünistlerin etkisini azaltmak amacıyla burjuvazi ve iktidardaki yönetim elinden geleni yapıyordu. Belgrad hükümetinin yardımıyla komünistlere karşı kesin önlemler başlamıştı. Böyle bir eylemin temel amacı, yapılacak olan Anayasa Kurucu Meclis'e ilişkin seçimlerde komünistlerin eylem alanını imkânsız kılmaktı. Bu sırada, komünistler ve öteki namuslu vatandaşlar, yeni kurulan bir hükümette hâlâ Anayasanın hazırlanmadığı ve parlamentonun kurulmadığı nedeniyle itham ediyorlardı. Herkes, »geçici halk temsilciliğindeki« insanların saraydan tayin edilmiş ve uydurmaca bir şey olduğunu biliyordu. Öyle ki, halkça yapılan baskılar sonucunda iktidar Anayasa Kurucu Meclis seçimlerine gitmek zorunluğunda kaldı.

1920 yılında seçimlerin ilân edilmesiyle komünistler büyük ödevlerle karşı karşıya geldi. Bileşik sorun ve ödevler içinde her komünist kendi yerini bulmalıydı; çizilmiş olan yönde insanüstü çaba harcanmalıydı, Çünkü, belediye seçimlerinde yenilgiye uğramış olan burjuvazi tecrübe edinmişti: İşçi sınıfına karşı tedhiş, baskı ve korkutma siyasetine girişmişti. Öte yandan da, YKP içindeki kimi zayıflıklara dayanarak, komünistlerin seçimleri kaybedeceğini umut ediyordu.

nin olmayacağını söylüyorlardı. Halbuki komünistlere büyük güveni olan Türk halkının inancı kaybolmamıştı²⁴⁾.

Hatırlarıyla ilgili bir başka yazısında Ferit Bayram şunları da yazmaktadır:

»Fakir halkın yaşadığı »Çayır« semtindeki sokaklardan insan geçemezdi. Bunun için de Belediye bu semtin sokaklarını düzene koymak ve buralara elektrik ceryanı getirmek için çalışmalara geçmişti. Sevinç büyüktü. Halbuki böyle bir aksiyon için gereken mali araçlar azlığı yüzünden, belediye başkanından başlayarak bütün muhtarların maaşlarının azaltılmasını kararlaştırdık. Bunun neticesinde iyi bir para biriktirmiş olduk. Böyle bir durum ve hareket karşısında beyler ve ağalar (müstesna Üsküp' müslüman halkı) komünistlerden memnun kalmıştı. Bugün bile Türk halkından bazı ihtiyarlar bu »komünist belediyesi« günlerini iyice hatırlarlar²⁵⁾.

Böyle bir başarı kaydeden komünistlerden burjuvazi ve ozamanın rejimi hayli korkmuştu. Öyle ki, Türk ve Arnavutları Makedonlardan ayırmak için yeni bir eyleme geçmişti. Ne var ki, ortak düşmana karşı kendi milli ve sosyal haklarını savunmak yolunda Türk ve Arnavut halkı da artık birleşmiş olduğu için burjuvazinin bu yöndeki çabaları sonuçsuz kaldı. Böyle bir durum karşısında burjuvazi, seçimleri iptal etmekle ilgili bir başka eyleme geçti. Bir seçim merkezinde yolsuzlukların yapıldığı gerekçesiyle 1920 yılının Aralık ayında, Devlet Konseyi, seçimleri iptal etmiş ve »komünist belediye'sini ortadan kaldırmıştı. Buna karşın« komünistlerin Üsküp'teki otoritesi sarsılmamıştı. Onların, yaşamı daha iyi bir seviyeye çıkarmak için harcadıkları emekleri çalışan insanlar uzun zaman unutmuyordu. Kısa bir zaman içinde bir zafer daha elde edilmişti. Belgrad'ta Yugoslavya Parlamentosu için yapılan seçimlerde komünistler arasından da sayılabilecekler seçilmişti.

²⁴⁾ Aynı kaynak

²⁵⁾ Aynı kaynaktan.

FERİT BAYRAM, TÜRKÇE ÇIKAN SOSLALİST FECRİ GAZETESİNİN BAŞ YAZARI

Belediye seçimlerinde elde edilen zafer ve genellikle komünistlerin öteki alanlardaki çalışmaları YKP'ye karşı halk kitlelerinin güvenini daha da arttırmıştı. Bu durum burjuvaziye ve iktidardaki rejimi çileden çıkarmıştı. Halk kitleleri arasında komünistlerin etkisini azaltmak amacıyla burjuvazi ve iktidardaki yönetim elinden geleni yapıyordu. Belgrad hükümetinin yardımıyla komünistlere karşı kesin önlemler başlamıştı. Böyle bir eylemin temel amacı, yapılacak olan Anayasa Kurucu Meclis'e ilişkin seçimlerde komünistlerin eylem alanını imkânsız kılmaktı. Bu sırada, komünistler ve öteki namuslu vatandaşlar, yeni kurulan bir hükümette hâlâ Anayasanın hazırlanmadığı ve parlamentonun kurulmadığı nedeniyle itham ediyorlardı. Herkes, »geçici halk temsilciliğindeki« insanların saraydan tayin edilmiş ve uydurmaca bir şey olduğunu biliyordu. Öyle ki, halkça yapılan baskılar sonucunda iktidar Anayasa Kurucu Meclis seçimlerine gitmek zorunluğunda kaldı.

1920 yılında seçimlerin ilân edilmesiyle komünistler büyük ödevlerle karşı karşıya geldi. Bileşik sorun ve ödevler içinde her komünist kendi yerini bulmalıydı; çizilmiş olan yönde insanüstü çaba harcanmalıydı, Çünkü, belediye seçimlerinde yenilgiye uğramış olan burjuvazi tecrübe edinmişti: İşçi sınıfına karşı tedhiş, baskı ve korkutma siyasetine girişmişti. Öte yandan da, YKP içindeki kimi zayıflıklara dayanarak, komünistlerin seçimleri kaybedeceğini umut ediyordu.

Böyle bir durumda Ferit Bayram ağır ödevlerle karşı karşıya geldi. Çünkü, «Cemiyet» örgütü ve onun organı olan «Hak» gazetesi de ona karşı şiddetli saldırılarda bulunuyordu. Aslında seçimler sırasında bu örgüt ile «Hak» gazetesi, YKP'ye ve Ferit Bayram'a karşı savaş yürütüyordu. Bayram'ın etkisinin büyük olduğunu bilen burjuvazi, saldırılarının büyük bir bölümünü ona karşı yöneltmişti. Bu yönde, seçimlerin ilân edildiği günlerde «Hak» gazetesinde şöyle yazıyordu:

«Meclis seçimlerine demokratlar, komünistler, cumhuriyetçiler ve diğerler de iştirak edeceklerdir. Sizler, geçen seçimlerde oylarınızı komünistlere vermekle yanıldığınıza göre, bu seçimlerde oylarınızı onlara vermemeniz için çağrıda bulunuyoruz. Eğer bu seçimlerde de oylarınızı onlara verip aynı yanlış yaparsanız durumunuz daha da güçleşecektir.»²⁶⁾

Bu özetli yazılar, burjuvazi hükümetinin ve sınıf olarak burjuvazinin, bununla birlikte «Cemiyet» örgütü ve onun organı olan «Hak» gazetesinin Türk ve Arnavut halkı arasında kendilerini sevdirebilme yolundaki çabalarını göstermektedir. Böylelikle çalışan halk kitlelerinin parçalanması isteniyordu.

Böyle bir durumda Ferit Bayram'ın rolü çok daha titiz oldu. Bunu bilen Ferit Bayram çalışmalarını daha da yoğunlaştırıp şehir içinde ve etraf köylerde çeşitli toplantılara katılıyor, YKP'nin siyaseti ve seçimlerle ilgili tutumunu anlatıyordu. Bu sırada, ötekileri arasında, fakir köylülerin ağır reformuyla aslında hiçbir şey kazanmadıklarını söylüyordu. Bununla birlikte de, ağa ve beyler topraklarının işçi kitlelerine verilmesi gereğini ileri sürüyor. «Cemiyet» örgütünün seçim kampanyasında ileri sürdüğü sloganlarını yalanlıyordu. Öte yandan da, tanınmış devrimci Zef Mark Luşi ile birlikte Türkçe'den başka Arnavut dilinde de afişler yazıyor ve ayınlarını Türk ve Arnavut halkı arasında dağıtıyordu.

²⁶⁾ «Hak» gazetesi, 14 şubat 1920

Şuna da işaret etmek gerekir ki, milli sorun üstüne Makedonya Parti Yönetmenliği'nin bulanık tutumuna nispeten, birçok YKP örgütleri doğru tutum almış bulunuyorlardı. Üsküp Parti Örgütü'nün 1920 yılının eylül ayında, parti, organı olarak çıkan «Sosyalist Fecri» gazetesinin Türk dilinde de basılmasıyla ilgili kararı, milli sorun üstüne takınılmış olan bu doğru tutumların en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. Türkçe olarak çıkmaya başlayan bu gazetenin baş yazarı görevine Ferit Bayram seçilmişti.

Ferit Bayram bu yeni görevden şeref duyuyordu. Oysa ki, bunula çok ağır bir görevi üstlenmişti. Ferit, «Sosyalist Fecri»nin sadece baskı işleriyle değil, gazetenin aktif yazarları Duşan Çekiç ve Petar Georgiyev ile birlikte yazılarda tartışma yürütmek, «Sosyalistçe Zora» gazetesinde yayınlanan yazıları Türkçe'ye çevirmek, Türk asıllı yurttaşların siyasal ve toplumsal yaşamıyla ilgili yazılar yazmak, gazeteyi okurlara dağıtmak ve buna benzer daha çok sayıda ödevlerle de uğraşıyordu.

Buna rağmen, Ferit, işlerin yoğunluğundan hiçbir zaman şikayetçi olmamış, insanoğlunun yenemeyeceği sorun ve güçlüklerin olmadığı görüşünü savunmuştur.

Deyan Aleksic, «Sosyalistçe Zora» gazetesinde bu konuda yayımladığı bir yazısında şöyle diyor:

«Sosyalistçe Zora» için konuştuğumuzda şunu da kaydetmemiz gerekir: Belediye seçimleriyle ilgili durum o zamana kadar sadece Sırpça olarak çıkmakta olan bu gazetenin Türkçe de çıkmasını gerektirdi. Öyle ki, 1920 yılının 10 eylül tarihinden başlayarak bu gazete Türkçe'de çıkmaya başladı. Sırpça çıkan yayının yazarları Duşan Çekiç, Petar Gorgiev ve Mihaylo Lekov'du. Türk yayınının yazarı ise ünlü sosyalist aktivisti, Türk halkı arasında tanınmış eğitim işçisi Ferit Bayram'dı. Her iki yayın, Halil Kâzim'in «Bratstvo» basımevinde basılıyordu.

Ferit Bayram «Sosyalist Fecri» gazetesinin sayfalarında yazdığı yazılarla iktidara karşı çeşitli yönlerde savaş yürütmüş, fakir halkın hükü-

mü için insanüstü çaba harcamıştır. Meselâ, iktidarı destekleyenlerin tedhiş siyasetini açığa vurmak istediği bir yazısında, Gostivar'dan alınan bir haberin üstüne diğerleri arasında şöyle diyor:

«Dövülenlerden biri dün vefat etti. Ölen adamın naaşını gördüm. O derecede dayaktan mustarip olmuş ki, insan kalbi taşıyan her kimsenin kendini kötü duymaması imkânsızdır. Keyfiyetten dahiliye nezareti de haberdar edilmiştir. Fakat bu hususta belki tahkikate bile gerek görülmeyecektir.

Dövülmüş adamların isimleri şunlardır: Baki Ömer, Rahim Hoca, Mustafa Mürsel, Hafız Ferhat Bahtiyar, Tahir Zülbehar, İsmet Zekir, Yahya Muhtar, Ali Hoca Aziz, Tevfik Hüseyin, Fehmi Ömer, Aziz Kocacık, Besim Kocacık, Hacı Hüsnü Yahya, ki bu da dün vefat etmiştir.

Yukarıda adı geçen insanlar fena halde hasta olup doktor Kalamaris tarafından tedavi olmaktadır. Belediye fakir olanlara mecani ilaç vermektedir.

Şurası şeyamı kaydı ve tezkârı ki en ziyade dayak yiyen fukaradır. Zenginler ise onlara nispeten daha cüzi bir dayakla kurtulmuş olduklarından kendilerinden para alındığı anlaşılıyor.»²⁷⁾

Bu yazının sonunda böyle ilişkiler kınanarak şöyle yorumlanmaktadır:

«Bu vukua meydanı bedahate atarak ahalinin ordaki eziyetlerini kanunsuz ve müstekidene meşakatlarını milletin nazar muhamelesine arz eder ve minister porsiyadan şunu sorarız: Dönvüp vurmak ve hapsedmek için kendisi, kendi sadık hizmetlerine emir vermiş midir? Eğer öyle bir emir vermemişse, evvela emirde emir muhudun kendi cenabından verilmediğini ispat etmek için o müstebidleri ve o işçi ve uslu milletin katillerini derhal hapsedmek lâzımdır.»²⁸⁾

²⁷⁾ Deyan Aleksov: «Naşa Reç» 1939—41, «Makedonya'daki Herici Basın Tarihinden» Üsküp, «Kultura», sayfa: 18—19

²⁸⁾ Aynı kaynaktan

Bütün bunlar, «Sosyalist Ferci» gazetesinin halkımızın hergünkü hayatına büyük önem verdiğini gösteriyor. Ancak böyle anlayışla söz konusu gazete tam bir yayın aracı özelliğini taşıyabilirdi. Ferit Bayram, yazdığı yazılarının halkça kolay anlaşılması amacıyla onlara yakın bir dille yazılmasına Anayasa Kurucu Meclis seçimleriyle ilgili bir yazısında şöyle diyordu:

«İşçi, çalışan arkadaş!

Bir elini kalbine koy, ötekini şakağına daya, bir parça düşün! Yaşadığın sefil acıklı levhaları gözönünden geçir. Bunların sebeplerin ara! Kalbin, vicdanın ne cevap verecek. Fikrin ne emir verecekse onu yap! Hiç şüphe yok ki, vicdanın gözleri, dişleri, tırnakları hem cinsinin günahsız kanları ile allanmış bir zülüm ve taklit hülyasını kucaklamıyacak, istemeyecektir.

Hiç şüphe yok ki, tecrüben, düşüncen yalnız kendi menfatleri, yalnız kendi aziz hayatları için milyonlarca beşerin en dehşetli vasıtaları esas gayesini takip eder burjuva kapitalistlere rey vermiye müsade etmeyecektir.

Arkadaş! Senin ruhunun aradığı istihadgâh yalnız bir noktadadır. Beşerin ekinlerinden, zaruret ve ihtiyaçlarından doğmuş olan komünizmdir. Senin yararı saracak olan sadece komünist güneşidir.

Din, lisan, milliyet farklarını kattiye gözetmeyen, her yerde aynı hayat, haklarını tamamiyle bahseden, harbi, esareti temelinden yıkan sadece bir fıkra var ki, o da komünizmdir. Başkası için değil, kendin için çalışmak istiyorsan, reyini komünizmin kırmızı sandığına at! Evvel nasıl yaptınsa yarın da öyle yap. Çünkü selâmetin, her şeyin ancak komünizmedir!»²⁹⁾

Ferit Bayramın gayretleri sayesinde, Türkçe olarak bir süre çıkan «Sosyalist Ferci» gazetesi, günün birinde de hükümet tarafından yasak edilmişti. Oysa buna karşın, özellikle de 18. sayının basılması sırasında, Türk emekçi halkı arasında bu gazetenin büyük

²⁹⁾ «Birlik» gazetesi, 31 Mart 1959

etkisi hissediliyordu. Ferit Bayram'ın örgütlenme yolundaki çalışmalarının sonucu olarak yüzde 90'ı okumasız olan Türk halkı işçileri arasında «Sosyalist Fecri»'nin gruplarca okunması da yapılıyordu. Böyle bir etkinliğin sonucunda seçimlerde Türk halkı oylarını komünistlere vermişti.

Ferit Bayram, «Sosyalist Fecri» gazetesindeki çalışmalarından konuşurken, şunları da anlatmaktadır:

«Partimiz hızlandırılmış faaliyetle, Yayın sayısı bir kaç kere artan YSIP(k) mahalli teşkilât organı «Sosyalistçiğe Zora» da burjuvazi ve hükümetin maksatlarını, onların çevirdiği dolap ile oyunlarını ve tehditlerini açığa vuruyordu. Ne kadar daha büyük sayıda Türk ve Arnavutları celbedebilmek ve onlara hükümet ve iktidarda yerleşmiş ve beylerin menfaatlerine koruyan bir teşkilât olduğunu gösterebilmek amacıyla «Sosyalistçiğe Zora» yı Türkçe olarak da yayınlamağa başladık. İdare işlerini yönettiğim «Sosyalist Fecri» gazetesini, en çok «Cemiyet» ve bunun çıkarıldığı «Hak» gazetesini aleyhinde yazılar neşrederiyordu. «Sosyalist Fecri» nin ilk sayıları Türk ve Arnavut halkı tarafınca adeta yağma edildi. Partimiz Türk ve Arnavutlar arasında kök salıyordu.»³⁰⁾

«Sosyalist Fecri» gazetesinin Türkçe çıkması kuşkusuz ki partimizin enternasyonalist görüşlerini bir sefer daha kanıtlamıştır. Diğer yandan F. Bayram «Sosyalist Fecri» gazetesinde ve Üsküp belediyesinde gösterdiği büyük etkinliği sayesinde halk arasında büyük etki sağlamış ve Anayasa Kurucu Meclisi'ne komünist sayılabilecek seçilmiştir.

Görüldüğü gibi, partimiz parlamenter seçim savaşında millî sorun üstüne doğru bir görüşe sahipmiş. Partinin organı olarak Türkçe gazetesinin yayınlanması ve Ferit Bayram'ın sayılabilecek seçilmesi, Makedonya'da yaşayan millî azınlıklar konusunda Parti'nin göstermektedir.

³⁰⁾ «Birlik» gazetesini, 15 Mart 1959

Seçimler yaklaştıkça, burjuvazi de etkinliğini artırıyordu. Türk halkı arasında Komünist Parti'sinin etkisi yaygın olduğundan, burjuvazi hükümet aracılığıyla tedhiş siyasetine geçmiş bulunmaktaydı. Türkleri ürkütme için baskı da kullanmaya başlamıştı.

Seçimler savaşımıyla ilgili havanın nasıl olduğunu «Sosyalistçiğe Zora» gazetesini bir yazısında şöyle açıklıyor:

«Bu ayın 28'inde, pazar günü, birbirine yakın olan iki otelde, «Zrinski» de kızıl, «Palas» ta üç renkli ablak bir bayrak dalgalanıyordu. Sabahın 8 sularında bu ikinci otelde, geçmişin sönmük temsilcileri, daha iyi mevkilere geçmekle yalnız maaşlarının artmasını düşünen idare memurları, ağalar, beyler, cimri bankerler, çeşitli siyasî dolandırıcılar, grevbreherler ve diğer reaksiyonerler ile bu iğrenç rejimin yağmacıları toplanıyordu.

Geleceğin bayrağına — Kızıl bayrağına doğru, din ve milliyet ayrılığını tanımayan ve işten elleri nasırlanmış olan işçi ve köylüler, zanaatçılar, küçük mülkiyet sahipleri, kısacası yağmacı ve sömürücü düzenin sahip çıktığı bütün maddî varlıklarımızı yaratanlar ve üretenler gururla yaklaşıyorlardı.

O gün gerçekten heyecanlı bir gündü. Karşı karşıya olan iki otelde, iki karşı blokta gibi, aynı anda sosyal-siyasal gruplaşmalar oluşuyordu.

Kapıları kilitlenmiş bir salonda yağmacı düzenin hayatını uzatmak, için toplantı yapılırken, diğerinde, kapıları ardına kadar açık bir salonda çalışan halk kitlesi kızıl bayrak önünde sınıf savaşında zafere kadar savaş edeceğine and içiyordu.

Birbirine karşıtlı olan iki gelişmeyi simgeleyen bir gündü bu. Hürriyet sever komünizm; istismarcı, karanlık ve ölmekte olan kapitalizme karşı geliyordu.

...Bir an sabık başbakan Nikola Paşiç lüks bir paytonda kendisinin bir hizmetkârıyla gelmişti. Onların refakâtında iki silâhlı jandarma da vardı. Belgrad'tan gelen bu milis ve Kosova çiflik sahibi onun meslekdaşı olan Vlasniç'in mebus seçilmesine yardımcı olabilmek için demec vermeğe gelmişti. Proleter konuşmaları yapıldığı salonun bulunduğu bina önüne Paşiç geldiği sırada bin kadar proleterin bir ağızdan haykırdığı «yuh» lar işidilmeğe başladı ve bunu izleyen ıslıklar 10 dakika kadar devam etmiştir...»³¹⁾

Bu yazının sonunda söz konusu günün önemine değinilirken şunlar da denilmektedir:

Üsküp'teki bu gelişmeler proleterya savaşının tarihinde iki açıdan önemli olarak kaydedilecektir.

Bu gün, bir yandan, Büyük Halk Radikal Partisi kesinlikle yenilgiye uğratıldı, diğer yandan da, «Devrim ve Komünizm» çağrısı üzere Üsküp'ün bütün fakir tabakaları Radika Partili yağmacı ve yabancılara karşı birleşmek üzere seferber edilmişlerdi. Böyle bir durum karşısında Radikal Partisi yöneticileri, Üsküp halkından kendilerini korumak için silah ve mitralyözlerle donanmış askeriyeden yardım aramak mecburiyetinde kaldı.

³¹⁾ «Sosyalist Mecri» 1917—1919 Yıllarında Yugoslavya Devrimci İşçi Hareketi'ne katılanların «Anılar» Kitabından.

Komünist Partisi ve işçi sınıfının bu zaferi, daha parlak bir geleceğin başlangıcını muştuluyordu. Yaşamın Üsküp Proletaryası!»³²⁾

Sözü edilen gelişmeler, burjuvazi hükümetinin tedhiş siyasetinin daha da yoğunlaşmasını etkiledi. Ünlü parti aktivisti Zef Mark Luşi'nin öldürülmesi, böyle bir tedhiş siyasetinin en yüksek noktasını teşkil ediyordu. Zef, Ferit'in yakın arkadaşıydı. Onun ölümü Ferit'i derinden sarsmıştı. Bununla ilgili «Sosyalist Fecri» gazetesinde yayınladığı bir yazısında Ferit Bayram şunları da yazıyor:

«Buna Fransız-Sırp Bankasında çalışan memur ve genç komünist Zef Mark Luşi'nin faaliyeti çok yardım etti. O hemen her akşam Türk ve Arnavutlarla toplantılar tertip ediyor ve kendilerine sosyalist hareketi ve Parti programı hakkında konuşuyordu. Fakat, Zef Mark Luşi bu faaliyeti kendi başıyla ödedi. Seçimler öncesinde YSIP (k) mahalli teşkilât yönetmenliği, Arnavut halkı arasında propaganda yapmak ödeviyle kendisini Yakova'ya gönderdi. Halbuki Zef Mark Yakova'ya varamadı. Tam şehre girerken jandarmalar tarafından vurularak öldürülmüştü.»³³⁾

Tedhiş de, bu cinayet de, F. Bayram'ın inancını kıramamış, ideeline engel olmamıştı. Bilâkiz o, kendi arkadaşlarıyla daha da yoğun etkinliğe geçiyor, ona verilen ödevleri daha büyük bir sorumlulukla gerçekleştiriyordu. Bunun sonucu olarak seçimlerde elde edilen zafer «Sosyalist Fecri» gazetesinde şöyle yorumlanmıştı:

«Bütün tahdişe karşı, Parti, Makedonya'da biricik kuvvet olarak kalmıştı. Seçim hakkı olan yurttaşların yüzde 55'i seçimlere katılmıştı. Bunlardan yüzde 38'i, YKP listelerinde bulunan 58 milletvekilinden 15'ini Makedonya'da seçmişti.»

³²⁾ «Üsküp Proletaryasının Zaferi», sayfa: 216—217

³³⁾ «Birlik» gazetesi, 15 nisan 1959

Yeni seçilen milletvekilleri arasında Ferit Bayram da bulunuyordu. O, büyük bir çoğunlukla milletvekili seçilmişti. Üsküp Türk emekçilerinin oylarını sağlayacağı umut eden burjuvazi, beklediği sonuçları alamayınca çıldırması gecimmişti. Türk halkı çok sevdiği halk tribünü Ferit Bayram'a oylarını vermişti.

Belgrad Parlamentosu'nda komünist olan milletvekillerinin etkinliği o döneme kadar görülmemiş bir yeniliği oluşturuyordu. Onlar, büyük sorumlulukla Yugoslavya proleteriyasının temsilcileri sıfatıyla çeşitli toplumsal sorunları ortaya atıp çözümlenmesini istiyorlardı. Bu konuyla ilgili bir yazısında Ferit Bayram şöyle diyor:

«İç durumu gayet inkılapçı ve içtimal-siyasi sistem için oldukça telilikeli olarak gören hükümet ve kral, proleterya savaşını ve işçi sendikaları ile YSIP (k) faaliyetini zorla boğmak için gizli ve aceleli olarak hazırlıklar yapıyor, aynı zamanda da eyleme geçebilmek için bahane bulmaya çalışıyordu. O zamaanki gergin siyasal durumda ise aranılan bahanenin bulunması için fazla bir bekleyişe gerek yoktu. Memnuniyetsizlik ve boykot niteliğini taşıyan olaylar birbirini izliyordu. Husino maden işçilerinin kanlı ayaklanması, Hırvatistan ve Slovenya'daki köylüler isyanı, Slovenya'da maden işçilerinin grevi, ki bu grev polislin müdahalesi üzere kanlı bir olaya dönüşmüştü, hazırlanmış olan eylemin başlatılması

için sebep olarak bulundu»³⁴⁾

Başlangıçta komünist olan belediye meclisi üyeleri hapsedilmeğe başlıyor. Sonra'da iktidarca komünistlere yapılan baskının artırılması sonucunda 30 aralık 1920 tarihinde OBZNANA'nın getirilmesiyle Yugoslavya Komünist Partisi ile Yeğâne Devrimci İşçi Sendikaları çalışmaları yasak ediliyor. İktidar, hükümet darbesi yapacak bahanesiyle Komünist Partisi'ni suçluyordu. Böylelikle BEYAZ ZULÜM adını taşıyan tedhiş devresi başlıyor.

³⁴⁾ «Birlik» gazetesi, 29 Nisan 1959

OBZNANA VE DEVLETİ KORUMA KANUNU, KAPİTALİST YUGOSLAVYA'NIN HALKLAR HAPİSHANESİ

Hükümetin bu yöndeki önlemleri bütün yurttaşları şaşırtmıştı. Parti'nin de bu önlemlere karşı direniş verebilmesi için başlangıçta hazırlıksız olmasına karşın, zaman geçtikçe yavaş yavaş yeni koşullara ayak uydurmaya başlıyor. Böyle bir örgütlenmenin karşılığı Karacorveviç üzerine başarısız, bir ay sonra da İçişleri Bakanı Draškoviç üzerine başarılı bir suikast yapılıyor. Bu iki suikastı bahane bulan iktidar komünistlere karşı şiddetli saldırılara girişmişti. Parlamento'da bulunan komünitler kulübü iktidarca göze alınmıştı.

Buna karşın milletvekili komünistler, teröre karşı olduklarını açıkça söylemekten çekinmemiş, kişilerin değişmesiyle sistemlerin değişmeyeceğini savunarak zamana uymayan enstitülere karşı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu yöndeki görüşlerin tehlikesini sezen iktidar, komünistlerin milletvekili görevlerine son vermeyi kararlaştırıyor. O günden itibaren Ferit Bayram ailesiyle ve dostları olan kimi komünist milletvekilleri ile birlikte Vranje Banyosu'nda bulunuyor, ilerideki ey-lemelerle ilgili sözleşmeler yürütüyormuş. Tam o dönemde Belgrad'taki arkadaşları olduğu gibi, onlar da ağır bir durumla karşı karşıya gelmişlerdi. Komünistlere karşı alınan önlemler çerçevesinde, suikastçılarla birlikte onlar da tutuklanıp mahkemeye verilmişlerdi.

Ferit Bayram bu olayla şöyle diyor:

«Obznana'dan sonra altı ay mütemadiyen Meclis'te Anayasa Taslağı hakkında sert münakaşalar oldu. Ancak Anayasa için oy vermek gerektiği zaman sadece bizler (58 komünist milletvekili) Taslağı bütünlüğüyle reddettik. Daha geçleri 28 Haziran'da, proleteryanın Vidovdan Anayasası ile ilgili hoşnutsuzluğu ve buna karşı protestosu hükümet naibi Aleksandar'a yapılan suikastla belirlendi. Suikast ile amaçlanan sonuç elde edilmediyse de bunun üzerine iktidarda olan hükümet devrim hareketine yeni bir darbe indirmek amacıyla bizleri (komünist milletvekilleri) hapsedme eylemine geçti. O günlerde dinlenmek üzere bulunduğum Vranje Banyosu'nda ben de polis tarafından hapsedildim. Bu sırada polis tarafınca bana karşı yapılan hayvansal muameleye şikâyet edip milletvekili olduğumu söylediğimde şöyle cevap aldım: Komünistler en kötü muameleye layiktir, onlar hiçbir milletvekilliği haklarına sahip değildir.»³⁵⁾

Dört ay kadar büyük işkenceler içinde hapisanelerde yatan Ferit Bayram ve arkadaşları, suçsuzlukları kanıtlanarak serbest bırakılmışlardı. Buna karşın, sonraki dönem komünistler için ve onların arasında Ferit Bayram için de, ağır bir dönemdi. Sosyal ve diğer kanuni haklardan yoksun bırakılarak tehdit ve baskı içinde yaşama mecburiyetinde kalıyorlar. Öte yandan, Üsküp'te parti örgütü dağılmış, eski örgüt yöneticilerinden kimse ortalıkta görünmüyordu. Kimileri kendi işleriyle meşgul, herhangi bir etkinlik için ilgi göstermiyor, kimileri ise çeşitli nedenler yüzünden Üsküp'ü terkedip başka yerlere göçmüşlerdi. İktidar tedhiş siyasetini daha da kızıştırmış, denasizasyon siyasetine girişmişti. Makedonya'nın dört bir yanında insan hapsediliyor, öldürülüyor, iktidarda

³⁵⁾ Dr. İvan Katarciiev: «Makedonya'da YKB Obznana'ya Kadar», «Kultura», Üsküp, sayfa: 186

bulunan hükümeten ise kimse hesap aramıyordu. Bu durumda, herhangi bir etkinliğin yürütülmesi için de koşullar yoktu. Parti daireleri kapatılmış, «Sosyalist Fecri» gazetesinin idarehanesi mühürlenmişti. Parti'nin demirbaş ve arşivi, ya yakılmış ya da başka örgütlere verilmişti. Ferit Bayram «Hak» gazetesinde çıkan saldırılara cevap vermediğine çok üzülmüştü. «Cemiyet» örgütü liderleri ise iktidara bağlılığını belirtmekle, onun tarafınca desteklenmesi için saha hazırlıyordu. Bununla ilgili «Hak» gazetesinin bir sayısında şöyle deniliyordu:

«... Teşkilatımız «Cemiyet», not: K. S.) şimdiye kadarki çalışmasında kendi yurdunun iyiliği için belediye meclisi milletvekilleri seçimlerinde var kuvvetiyle hükümeti destekleyen partiler lehine çalışmış ve birçok yerlerde kötülüklerin ortadan kaldırılması hususunda iyi neticeler kaydetmiştir. Bununla ilgili Üsküp belediyesinin komünistlerden arılaşmasında müslüman teşkilâtının sunduğu katkısı örnek olarak belirtilebilir.

Bundan başka, bu teşkilât milletvekilleri, devletin samimi dostları olduğunu göstermek amacıyla Anayasa üstüne yapılan oylamada olumlu oy kullanmışlardır. Üsküp'te komünistlere karşı yapılan her toplantıya çok sayıda müslüman iştirak etmiş ve memlekette ilerleme ile huzurun sağlanması için en iyi niyet ve isteklerini belirtmişlerdir.»³⁶⁾

Ferit Bayramı bu örgüt içinde de her şeyin iyi gitmediğini hissetmişti. Örgüte üye olanların arasında güvensizliğin sürüp gittiğine bilinçliydi. Bundan başka, Cemiyet'in fazla güçlenmesi büyük Sırp burjuvazisinin de yararına gitmediğini biliyordu. İktidarın bu konuda güttüğü siyaseti belliydi. Cemiyet, YKP'nin parti olarak güçlü olduğu dönemde Makedonya ulus ve milliyetlerinin sola kaymasını önleyecek bir karşı kuvvet olarak düşünülmüştü. Öyle ki, YKP kapatıldığı dönemde iktidarın Cemiyet'e büyük gereği yoktu. İktidarın yap-

³⁶⁾ «Hak» gazetesi, 30 Eylül 1921

tığı bir hesaba göre, YKP'nin ortadan kaldırılmasıyla, ilerde Türk ve Arnavutların oyları de jandarmalara geçecekti. Nitekim, Cemiyet de 1925 yılında dağılmıştı. Ne var ki, bu ögütün dağılmasına karşın, ağalar ve beyler iktidar ve Sırp burjuvazisiyle işbirliğini koparmadı. Çünkü, iktidar onların sömürücü çıkarlarına yine de bir destekti.

Öte yandan, Türk ulusunun durumu giderek kötüleşiyordu. YKP'nin iki yıllık yasal etkinliği sayesinde sağlanmış olan duruma an'iden son verilmişti sanki. İşçi sınıfı yönetimsiz kalmış, güçsüz görünüyordu. Partinin çok yöneticileri diğer parti kimi yöneticilerinin romantik anlayış ve tutumlarına uymuş gibi, yeni bir etkinliğe geçmeyeceklerini, davranışlarıyla açığa vuruyorlardı. Parti, yeni koşullar içinde savaşa hazır değildi. İktidar ise tedhiş siyasetinden caymayarak istikrar olmaya çalışıyordu.

Böyle bir durumda Ferit ne yapacağını düşünüyordu. Kimse ona yanaşmıyordu. Kendi başına herhangi bir eyleme geçmek de mümkün değildi. Onun geçmişteki dinamikliği, ilerici tutumu, insanlara karşı dostça davranışı ve devrimci etkinliği sayesinde sağladığı nüfuz, şimdi onun normal yaşamasına sakınca oluyordu. Bunun yanı sıra, kendisini huzursuz etmek için, ona karşı somut önlemler de alınıyordu. Polis onun evinde arama tarama yapıyor, mektuplarını açıyor, böylelikle de herhangi bir işe başlamasını güçleştiriyordu. Onunla görüşmekten başına dert geleceğinden korkanlar, onu görmezlikten geliyorlardı. Bütün bunlara karşın, Ferit, moral yitirmeden sonraki dönemde de Üsküp'de kalmış, öğretmen mesleğine dönüp okumasızlar sayısı çok olan Türk ulusuna yardım etmeyi etkinlik yolu olarak seçmişti.

Ferit Bayram böyle bir ağır durumdayken, kendi ailesi için de düşünmek zorundaydı. Biricik ve en sadık dayanağı karısıydı. Onun da durumu pek iyi değildi, öğretmendi. Karı kocanın bu durumunu oğulları Suphi şöyle anlatıyor:

«Babam Ferit Bayram'a karşı böyle soysuz davranışlar, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Ona ne denli daha ağır darbe indirmek ve hakaret etmek için, devrimci olduğunu bildikleri halde din dersi öğretmeni görevine atmışlardı. Onu yolundan alıkoymak için elerinden geleni yapıyorlardı. Öyle ki, 1932 yılında özel bir kanunla, birçok eğitim işçileri görevlerinden alındı. Bu kararlar, öğretmen olan anam Nakiye'yi de işinden azlettiler».

Eğitim işçileri arasında gerçek bir nüfuza sahip olduğundan ve ona karşı sevginin her gün biraz daha arttığında arkadaşları Ferit Bayram'a iş bulmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Onun işe girmesi konusunda burjuvazi iktidarının da kendi hesapları vardı. Halk arasındaki güvenini sarsmak ereğiyle hükümet onu din dersi öğretmeni görevine tayin etmişti. Bu görevi yaparken de, iktidar ve polis onu hiçbir zaman rahat bırakmıyor, sık sık jandarma ve polisler evini basıp araştırma yapıyorlardı. O günleri anımsarken bugün emekli öğretmen olan kızı Nezahat şöyle diyor:

«Vranye Banyosu'nda babam ilk defa tutuklandığı sırada annem hastaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bizi rahatsız ediyorlardı. Evimiz sık sık basılıp birşeyler aranırdı. Bunu bildiğimiz için babamın birçok evrak ve kitaplarını yok etmeyi kararlaştırdık. Babamın evde bulunduğu çok kez gece yarılarında bile jandarmalar eve girer, yüzü astarı olmayan şeyleri ondan sorarlardı. Böyle şeylere artık alışmıştık, ama o buhranlı ve korku içinde geçirdiğimiz anların sonucunu bugün bile sağlığımızda hissetmekteyiz. Sinirlerimizi mahveden anlardı o anlar. Halbuki o zaman da merhum babam bize teselli veriyor, canımızı sıkmamamızı tavsiye ediyor, bizi korkutmak için böyle işlere giriştiklerini ve hükümete karşı organize edilmiş bir şekilde çalışıp çalışılmadığını kontrol etmek maksadiyle yapıldığını söylüyordu».

Ferit Bayram'ın karısı Nakiye de komünist olarak birçok güçlülüklerle karşılaşılıyordu. Ama o eşinin dâvasından gurur duyuyor, kocasının insancıl dâvasına katılıyordu. Ferit'in çocuklarına karşı olan yüce sevgisini de biliyordu. Ferit Bayram çocuklarını hiçbir zaman incitmemiş, onlarla her türlü sorunlar üstüne görüşüp konuşmuş, onlara arkadaşça davranmış, onları devrimci ruhla yetiştirmiş, onların kişiliğinde kendi halkının geleceğini görmüştür. Bu yüzden Ferit karısından başka, çocuklarında da büyük destek buluyordu.

Oğlu Suphi de, bu durumu anımsıyor ve şöyle anlatıyor:

«Evimize, en azından haftada bir gün gelirlerdi. Gezenler arasında sivil ve jandarmalar olurdu. Sivilerden birini hatırlıyorum. «Cura Yakışık» ilkokulunda okuduğunu zaman sınıf öğretmenim Petar Peşiç'ti. Bir kez, beni öldüresiye dövdü. Dersleri bilmediğim için değil, Ferit Bayram'ın oğlu olduğum için dövmüştü. Başımı kara tahtaya vururken, ikide bir: «Küçük komünist, diyordu. Eve dönünce durumu anama anlattım, anam koşarak okula gitti, döndüğünde öğretmenle çekiştiğini söyledi».

Ferit Bayram hergünkü yaşamında işçilerle, aydınlarla kurduğu ilişkilerde, konuşmalarda kendi inandırma gücüyle yapılması gerekenleri çekinmeden söylüyor, onların kişisel çalışmalarına karşı büyük bir ilgi gösteriyor, görgülü bir insan ve devrimci komünist olarak öğütler veriyordu. Okuma yazma bilmeyenlere çeşitli dilekçeler yazıyor, onlarla sık sık danışıyor. Komünist Partisi üyeleriyle de kişisel görüşmeler basmıştı artık. Ve o sırada İkinci Dünya Savaşı patlak yapıyor, çeşitli eylemler için ilgi gösteriyor ve etkinliklerin gelişmesiyle ilgili kendi önerilerini, düşüncelerini açıklıyordu. Böylece Ferit Bayram altmışına basmıştı artık. Ve o sırada İkinci Dünya Savaşı patlak verdi.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI — YURDUN FAŞİSTLER TARAFINDAN İŞGALI

Yurdumuzun faşist orduları tarafından işgalı Ferit Bayram'ı çok sarsmıştı. Alman ve Bulgarlar Üsküp'e yerleştiğinden neden sonra «çok tehlikeli kişiler» listesinde adı geçtiği için onu da evinde aramışlardı. Rasgele olarak o gün tüm ailesiyle birlikte evde değildi. Sadık bir dostunun yuvasına sığınmıştı. Onu her yerde aradılar, taradılar. Oysa, eski öğrencilerinden bir Bulgar subayı tarafınca, komünist olan bütün yaşlı ve gençlerin tutuklamak üzere arandığına haberdar edilmişti. Ferit Bayram «Bit Pazarı» semtindeki bir evde kalıyordu. Eski öğretmenine saygısı büyük olan Bulgar subayı, daha geçleri Ferit Bayram'a ve bütün ailesine Kosova'ya göç edebilmeleri için gereken bütün evrakları da sağlamıştı. Böylelikle Ferit Bayram, ailesiyle birlikte Kosova Mitroviçası'nda bulunan yakın bir dostuna gitmişti.

Mitroviça'da kaldığı sürede, kısa bir zaman içinde Halk Kurtuluş Hareketi ile bağ kurmuştu. Öyle ki, burada bütün ailesiyle Halk Kurtuluş Hareketi'ne katılmış, değerli yardımlar sunmaya başlamıştı. Eşi öğretmen Nakiye de, yaşı geçmiş olmasına karşın, Halk Kurtuluş Hareketi'nin Mitroviça ile Priştine arasında iletmen (kuriyer) görevini yapmıştı. Çocukları da Komünist Partisi üyeleri olmuştu. Bu arada oğlu Süphi tutuklanmış, Almanya'ya sürgün edilmişti. Yaşlanmış Ferit Bayram var olan gücünün son enerjisini Halk Kurtuluş Hareketi uğruna harcıyordu. Halk Kurtuluş Hareketi yöneticileriyle ilişkileri oldukça gelişmişti. Bu arada, evinde illegal devrimcileri, hükümetin tutuklamak üzere aradığı kişileri de barındırırdı. Örneğin,

eski öğrencileri olan halk kahramanları Rasim ve Ömer Çerkezler ve daha birçokları defalarca onun evinde kalır ve geceleri geçirirlerdi. Bu arada, oğlu Suphi Almanya'da sürgün bulunduğu için faşist İtalya polisi evine sık sık baskın yapar ona işkence ederdi. Onu, yaşı çok geçkin olduğu için işgal kuvvetleri tutuklamamış, sürgüne yollamamıştı. Ama Ferit Bayram'ı inandığı davasından hiçbir şey alkoyamazdı. O etkinliğini sürdürüyor, eski öğrencilerini savaşa ve Halk Kurtuluş Savaşı birliklerine hazırlıyordu. Sonraları, yaşlı olması nedeniyle savaşa katılamadığına üzüldüğünü söylüyordu hep.

Bununla ilgili oğlu Suphi'nin anlattıkları çok ilginçtir. 1941 yılında Kosova Mitroviçası'nda, iftiralar yüzünden elliye yakın insan öldürülecekti. Bu kararı, faşist idarenin başında bulunan İbrahim Lutfi adında biriymiş. Ferit Bayram bu haberi alınca, vaktiyle İbrahim'in onda okuduğunu bildiği için, korku duymadan makamına gitmiş. Sanıklar önünde, kaatil İbrahim'e şöyle demiş: «Sana, insanların canını almasını mı diye bilgi verdim? Yazıklar olsun, namuslu insanlardır onlar, onları rahat bırak, istersen beni kurşuna diz». İbrahim, kararından vazgeçmiş. Bundan sonra Ferit Bayram'a baskı daha da artmış.

Ferit Bayram, Arnavut Sırp ve Türklerin yaklaşmasına özel önem verdiği için bu yöndeki etkinliği de büyüktür. Bu bölge, Halk Kurtuluş Ordusu tarafından kurtarıldıktan sonra Ferit Bayram büyük nüfuza sahip bir kişi olarak Kosova Mitroviçası ilçesinin Halk Kurtuluş Heyeti başkan yardımcısı görevine seçilir. Bu görevdeyken Ferit Bayram eğitim alanında yoğun etkinlik sürdürmekte, okulların açılması için büyük emek harcamaktadır. Bu sırada Viçitırın'da Türk dilinde ilk olarak ilkokul açılıyor. Bu etkinlik kurucusu ve taşıyıcıları arasında Ferit Bayram'dan başka onun bütün aile uyeleri de vardı. Ve yalnız bu yönde değil, etkinlikleri heryanlıydı. İç dünyalarına gelince, Ferit'te olduğu gibi, eşi ve çocuklarında da Üsküp özlemi seziliyordu. Gittikçe artan bu özleme katlanamayan Ferit Bayram, bir gün de, Mitroviça'daki dostlarının izniyle yeniden Üsküp'e dönüyor.

ÖZGÜR ÜSKÜP'TE TÜRK OKULLARININ AÇILMASI, İLK ALFABENİN YAZARI

Özgür Üsküp'e sevinçle dönen Ferit Bayram, yaşlı olmasına karşın çalışmalarını sürdürebileceğine inanıyordu. Öyle de oldu. Eğitimde devamlı olarak çalışmakla ilgili yaşam isteği yerine geliyor. 1945 yılının mayıs ayında Makedonya Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı yönetmenlerinden biri oluyor. Açılan Türk okullarının genişleyip yayılması, biçimlenmesi gerekiyordu. Kadro sıkıntısından başka okul kitapları ve, okul binaları da yoktu. Bu durumda, geri kalmış, okuma yazma bilmeyen kitlenin yüzde 90'ını oluşturan Türk ulusunu öğretim için nasıl hazırlayacağını düşünüyordu. O günlerde ne gibi güçlüklerle karşılaşmış savaştığını öğrencileriyle yaptığı bir görüşmesinde şöyle anlatıyor:

«1944'de yurdum iç ve dış düşmanlardan kurtulunca, ihtiyarlığım bakmıyarak yine öğretmenlik hayatına döndüm. Halk hükümeti o zaman bize, azınlıklara da ana diliinde okuma hakkı tanımıştı. Bir taraftan bu okullara öğretmen yetiştirmek, diğer yandan da ders kitapları hazırlamak yükünü bu zayıf vücuduma sırtladım. Bu alanda birçok zorluklarla karşılaştım. Akla hayale gelmeyen yalanlara, sabotajlığa uğradım. Fakat bütün bunları Partin'in yardımıyla yendim. Makedonya'da bütün okulların teftiş işini bana vermişlerdi. Bu iş çok yıpratıcıydı. Kışın soğuklarda, rüzgârlı, fırtınalı, yağmurlu havalarda köy köy, şehir şehir gezdim. Genç ve tecrübesiz öğ-

retmenlere usul öğrettim. İşte hastalığının sebebi de budur.

Bütün bunları hep yurdumuz için, milletlerimiz için yaptım. Yoksa hayattan yeni bir mükâfat beklemiyordum. Dileğim, halkımızın şirindi olduğu gibi gelecekte de büyük bir saadet içinde yaşamasıdır.³⁷⁾

Gerçekten Ferit Bayram, Odisey gibi köyden köye gidip okullar açıyor, kadro buluyordu. Bazan az okumuş olanları da öğretmen görevine tayin etme zorluğunda kalıyordu. Fakat bunlarla yetinmeyip bu yarı okumuş kadronun uzmanlaştırılması ve daha geniş bilgiye sahip olması için özel kursların da açılması için çaba harcıyordu. Bunun yanı sıra Ferit Bayram ilk Türk Alfabetesinin üzerinde de çalışıyordu. Kısa bir zaman sonra bu alandaki çalışmaları da ürün veriyor: Yugoslavya'da ilk olarak böyle bir kitap yayımlanmış oluyor. Diğer yönlerdeki çabaları da sonuçsuz kalmadı. Türk öğretmen kursu açılmıştı. Fakat bu kursun başarıyla çalışması için birçok sorunların da çözülmesi gerekiyordu. Ferit bu alana eğilimli olduğu için onun pedagoji yeteneği tamamiyle ifadeye geldi. Bu alandaki sorun ve güçlükler düzenli bir şekilde gideriliyordu. Kurstan 300 kadar öğretmen geçti. Bu çabalar sayesinde ve böyle bir kadroyla geri kalmış Türk ulusunun kültürü daha yüksek bir aşamaya ulaştı. Bu kurslardan geçen öğretmenlerin birçoğu Makedonya ve Kosova kent ile köylerinde bugün bile öğretmen görevi yapmaktadırlar.

³⁷⁾ «Sevinç» dergisi, sayı 1, 1959

MAKEDONYA'DA İŞÇİ HAREKETİ TARİHİNİN AYDINLATILMASI

Makedonya'da «analfabet», yani okuma yazma bilmeyenlere yazı eğitiminin verilmesi ve öğretmen kurslarının açılmasında Ferit Bayram büyük çabalar harcamıştır. Binlerce okuma yazma bilmeyenlerin gözlerini açmıştır. Okul kitapları olmadığı için, ilk «Okuma Kitab» nı o hazırlamış ve ilk «Gramer» i o yazmıştı.³⁸⁾ Eğitim alanında bu denli soylu ve büyük etkinliği yanı sıra, toplumsal etkinlik de göstermiştir. MKP'nin Kongre hazırlıklarına büyük bir hevesle katılmıştı.³⁹⁾ Özellikle de, Makedonya'da işçi hareketi tarihinin aydınlatılması konusunda büyük katkısı geçmişti. YKP'nin 40. yıldönümü dolayısıyla Kongre hazırlıkları komisyonuna çağrılışından duyduğu sevinci açıkça belirtmiş, Yugoslavya Komünistler Birliği Kongresi'ne katılacağı ve Yoldaş Tito ile görüşeceğinden onur duymuştu. Kongre hazırlıkları çerçevesinde ise işçi hareketi tarihinin aydınlatılmasına kendi katkısını sunmuştu.

Ferit Bayram, yaşının 70'i bulmasına karşın, gençlikteki heves ve inancıyla çalışmalarını sürdürüyordu. Ancak aynı bu yılda hastalığı yüzünden emekliliğe ayrılmak zorunda kalmıştı. Emekli olmasına karşın etkinliğini kesmiyor, gençlere yardım ediyordu. Rica olunup çağırıldığında da toplantılara katılıyor, tecrübe ve

³⁸⁾ Yayınlanmamış bu yapıtı, evrakları arasında korunulmaktadır.

³⁹⁾ Makedonya Komünist Partisi'nin Birinci Kongresi.

bildiklerini çevresine anlatıyordu. Bu dönemde işçi hareketi tarihinin tanıtılmasıyla ilgili çabaları çok değerlidir. Öğretmenlerle görüşüyor, gazetelerde anılarını yayınlıyordu. Yaşamının son günlerinin birinde de ölümün yaklaştığını sezen Ferit Bayram, Makedonya Komünistler Birliği Merkez Komitesine özel bir mektup yazmış, cenaze töreninde konuşacak kişiyle ilgili isteğini söylemişti. Aslında bu mektup, onun son mektubu olmuştu. Çünkü 1965 yılında hayata gözlerini yumarak yıllarca yıpranan yüreği durmuştu... Ardında 75 yıllık yaşamı 55 yıllık devrimci tarihi, öğretmenliği kalmıştı.

F. Bayram üstüne yazı yazmak sosyalist hareketimizi dile getirmek demektir. Çünkü o sosyalist savaşımızın ayrılmaz bir bölümünü oluşturuyordu. Yaşamını sosyalizm ve enternasyonalizme feda eden Ferit amcanın devrimci kişiliği Osmanlı İmparatorluğu, Eski Yugoslavya sömürücü iktidarı ve faşist işgalinin meydana getirdiği ağır koşulları altında gelişmiş ve oluşmuştur. Bütün bu güçler işçi sınıfına karşı olduğu gibi, ona karşı da çok kaba kuvvet kullanmıştı. O ise en ağır anlarda bile kendi inancından caymamış, sosyalizmin yengisine inanmıştı.

Ferit Bayram'ın öğretmenlik yönü, O'nun ikinci ve en önemli olan özelliklerinden biridir. Öğrenim ve eğitimi kutsal bir değer olarak bilen Ferit, insanların daha mutlu bir yaşam için yürüttükleri savaşlarını simgeliyen bir kişidir. Ferit Bayram emekçilerle arkadaşlık kurmuş, dayanışma yapmış ve onların en mutlu ve acı dakikalarını kendileriyle paylaşmayı bilmiştir. O, öğrencileri ve meslekdaşları arasında çok sevilen, savaş arkadaşları olan yaşlı YKP üyeleri ve aktivistleri arasında ise çok sayılan bir kişiymiş. Aralarında her zaman sıcak bir arkadaşlık havası esmiştir. Ferit,

Belgrad Parlamentosu ve Üsküp Belediyesi'ndeki komünist dostlarıyla da samimi bağlar kurmuştu. Yaşadığı çevre arkadaşları, yakınları, eşi ve çocuklarına karşı da öyle yakın ve samimiydi. Bütün etrafındakilere sıcak ve insani bir el uzatmıştı, mert bir eldi bu.

Kendisinin son isteği üzerine, cenaze töreninde, nâşi toprağa verilirken, konuşmak şerefi bana düşmüştü. Mezarlıkta toplanan sayısız emekçiler, yıllar boyunca yetiştirdiği birkaç kuşak öğrencileri al karanfillerle tabutu süsleyerek, gözyaşlarıyla eski öğretmenlerinden ayrılmış, devrimci ve iyi yürekli bir insana son saygı duruşunda bulunmuşlardı.

Üsküp kabristanındaki mezar taşında, öğrencisi Necati Zekerriya'nın yazdığı şu düşünce oyulmuştur:

*«O öldü, biz yaşayalım diye
biz yaşıyoruz, o ölmesin diye»*

TAN YAYINEVİ DİZESİ

Kemal Seyfullah

DEVİRİMCİ FERİT BAYRAM

Yönetmen ve başyazar:

Bedri Selim

Sorumlu yazar:

Nevzat Hüdaverdi

Teknik sorumlusu:

Kemal Şaban

Uşak'ta «Nova Makedonya» basımevinde

1978 yılında basılmıştır

KEMAL SEYFULLAH Üsküp'de doğdu (1921—1978). Makedonya'daki Halk Kurtuluş Savaşı örgütçülerinden biri. 1943 yılında AVNOY'a üye seçildi. Kurtuluştan sonra parti ve devlet makamlarında sorumlu görevlerde bulundu. YKB Merkez Komitesi ve MKB Merkez Komitesi üyesi. Makedonya Bakanlığında bakan, Makedonya İcra Konseyi başkan muavini, Üsküp Belediyesi başkanı, — Üsküp Sosyalist Birliği başkanı, Makedonya ve Yugoslavya Millet Meclisi saymanı. Bugün de saymandır. Yugoslavya'nın Zambiya büyükelçisi (1969—1973).

Siyasi toplumsal görevleri yanı sıra sürekli olarak Yugoslavya dergilerine, günlük, haftalık gazetelerine yazılar yazdı. Türkçe çıkan bütün gazete ve dergilerde incelemeler yayınladı. Bundan başka şu kitapları yayımlanmıştır: **»YKB ve Yugoslavya'daki Halkların Sorunları«** (1959), **»Makedonya'daki Azınlıklar«** (1960), **»Ulusal Sorun«** (1971). Eserleri, Sırp-hırvatça'ya, Makedonca'ya, Arnavutça'ya, Fransızca'ya, İngilizce'ye ve Rusça'ya çevrilmiştir.

KEMAL SEYFULLAH
DEVİRİMCİ FERİT BAYRAM